

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра української філології та славістики

Кваліфікаційна робота
з української мови

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ТА
ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТНИХ НОМІНАЦІЙ ПРОДУКТІВ
ХАРЧУВАННЯ У ГОВІРЦІ СЕЛА ПІДРУДДЯ ОВРУЦЬКОГО РАЙОНУ
ЖИТОМИРСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Студентки групи СОукр 60-18
факультету германської філології,
форма здобуття освіти: денна,
освітньо-професійна програма
Українська мова і література, англійська мова,
редагування освітніх видань
спеціальність 014 Середня освіта,
спеціалізація Українська мова і література
Северенчук Катерини Ярославівни

Допущена до захисту
« ___ » _____ року

Науковий керівник –
кандидат філологічних наук,
доцент Лиса Галина Іванівна

Завідувач кафедри

(підпис)

Національна шкала _____
Кількість балів _____
Оцінка ЄКТС _____

Київ – 2019

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
Department of Ukrainian Philology and Slavic Studies

DIPLOMA PAPER

**STRUCTURAL SEMANTIC TYPOLOGY AND FUNCTIONING OF FOOD
NOMINATIONS OF THE PIDRUDDIA SUBDIALECT, OVRUCH
DISTRICT, ZHYTOMYR REGION**

Student of Group 60-18

Faculty of Germanic Philology,

form of education: daytime,

program of studying

Ukrainian language and literature, English
language, Editing

speciality 014 Secondary education,

specialization Ukrainian language and literature

Severenchuk Kateryna Yaroslavivna

Scientific supervisor –

Candidate of Philological Sciences,

docent Lysa Galyna Ivanivna

National scale: _____

Score _____

ECTS _____

Kyiv – 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ	3
ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Теоретичні засади вивчення діалектної лексики	7
1.2. Лексична система говорів	16
1.3. Класифікація діалектної лексики	19
1.4. Діалектна ідентифікація говірки	26
Висновки до розділу 1	28
РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ	30
2.1. Дериваційна база лексем	30
2.2. Співвідношення номінацій продуктів харчування з іншими групами лексики	36
2.3. Національна та етнографічна специфіка лексики на позначення продуктів харчування	39
Висновки до розділу 2	41
РОЗДІЛ 3. СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛСГ У МЕЖАХ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ НОМІНАЦІЙ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ	44
3.1. Родові найменування зі значенням їжа	46
3.2. Назви продуктів харчування рослинного та тваринного походження	50
3.3. Назви молочних продуктів	58
3.4. Назви страв, основними компонентами яких є продукти харчування рослинного й тваринного походження	59
3.5. Назви виробів з тіста	63
3.6. Назви нехмільних та хмільних напоїв	66
Висновки до розділу 3	69
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	74
СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ	83
ДОДАТКИ	84
SUMMARY	104

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

аз. – азербайджанська	тис. до н. е. – тисячоліття до нашої
англ. – англійська	ери
ар. – арабська	норв. – норвезька
АУМ – Атлас української мови	п. – польська
б. – білоруська	перс. – перська
болг. – болгарська	под. – подібне
вірм. – вірменська	полаб. – полабська
герм. – германські	преф. – префікс
гол. – голландська	псл. – праслов'янська
гр. – грецька	р. – російська
двн. – давньоверхньонімецька	с. – село
дінд. – давньоіндійська	свн. – середньоверхньонімецька
дісл. – давньоісландська	слат. – середньолатинська
др. – давньоруська	слн. – словенська
дфр. – давньофранцузька	слц. – словацька
дшв. – давньошведська	ст.-сл. – старослов'янська
закарп. – закарпатський	суф. – суфікс
заст. – застаріле	сх.-слц. – східнославацький
зменш. – зменшувальна форма	тат. – татарська
і т. ін. – і таке інше	тур. – турецька
іє. – індоєвропейська	тюрк. – тюркська
іт. – італійська	укр. – українська
кит. – китайська	Укр. м.: енцикл. – Українська мова:
лат. – латинська	енциклопедія
лит. – литовська	фр. – французька
ЛСГ – лексико-семантична група	цсл. – церковнослов'янська
м. – македонська	ч. – чеська
н. – німецька	чув. – чуваська

ВСТУП

Дослідження лексичного складу говорів становить особливий інтерес для науковців, оскільки діалектизми – цінне джерело інформації не лише про мовлення носіїв діалекту, а й про їхнє позамовне оточення. Тому в останні десятиліття з'явилися мовознавчі праці, присвячені вивченню української діалектної лексики та опису її окремих тематичних груп.

Особливої уваги заслуговує лексика архаїчних регіонів слов'янського світу, до яких належить і Середнє Полісся, яке зберігає багато специфічних ознак на різних мовних рівнях, зокрема на лексичному та фонетичному.

Для того, щоб належним чином опрацювати історію словникового складу української мови, існує потреба в поглибленому вивченні окремих тематичних та семантичних об'єднань слів у різних говірках української мови.

Актуальність роботи зумовлена тим, що діалектні номінації продуктів харчування в говірці с. Підруддя Овруцького району досі не була об'єктом системного вивчення. Оскільки словниковий склад мови тісно пов'язаний із матеріальною культурою народу, то дослідження його важливе не тільки в лінгвістичному, а й у загальноісторичному аспектах.

Об'єктом дослідження є лексика, пов'язана зі світом рослин і тварин, використовуваних для людського харчування, а також номени на позначення витворів матеріальної культури, пов'язаних із живленням.

Предметом дослідження є семантична структура, мотивація та етимологія діалектних номінацій продуктів харчування, засвідчених у говірці села Підруддя Овруцького району Житомирської області.

Мета – дослідити лексико-семантичні процеси в тематичній групі лексики на позначення продуктів харчування в говірці села Підруддя Овруцького району Житомирської області в контексті середньополіського говору.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**:

- 1) проаналізувати основні підходи до витлумачення діалектологічних явищ в сучасному мовознавстві;
- 2) виявити діалектні номінації продуктів харчування та похідні від них утворення в говірці села Підруддя Овруцького району Житомирської області;
- 3) з'ясувати суть та функційну специфіку досліджуваних найменувань на матеріалі опитування носіїв;
- 4) класифікувати виявлені номени за лексико-семантичними групами;
- 5) дослідити дериваційну базу поданих лексем;
- 6) виявити склад, структурну організацію й семантику тематичної групи номінацій;
- 7) визначити основні способи й засоби номінації досліджуваних лексем, їхню мотивацію;
- 8) здійснити семантико-етимологічний аналіз зафіксованих найменувань;
- 9) проаналізувати співвідношення номінацій продуктів харчування з іншими групами лексики;
- 10) виявити національну та етнографічну специфіку лексики на позначення продуктів харчування;
- 11) з'ясувати долю аналізованих лексем у сучасній українській літературній мові та діалектах.

У роботі використано **описовий** (для систематизації зібраного матеріалу), **порівняльно-історичний** (для з'ясування зв'язку зі словами, що походять від інших мов), **зіставний** (для порівняння фонетичних рис досліджуваних номінацій з літературними відповідниками) **методи**, а також **структурний**, зокрема **методики дистрибутивного** (з метою визначення особливостей функціонування лексем) та **компонентного** (для визначення семантики номінацій) **аналізу, анкетування та інтерв'ю** (для збору

матеріалу), які є найбільш результативними у вивченні досліджуваної групи лексики.

Джерелами дослідження слугували власні польові записи в селі Підруддя Овруцького району Житомирської області, зроблені за програмою-питальником, укладеним Й. Дзендзелівським. Як джерело використано етнографічні та мовознавчі матеріали, що містяться у діалектних словниках, атласах, опублікованих лінгвістичних та етнографічних працях. Опрацьовано анкетні дані для статистичного оброблення результатів опитування.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що досліджувана група лексики ще не була предметом вивчення в обстеженій говірці, тому до наукового обігу введено новий діалектний матеріал і здійснено його аналіз.

Практична значущість дослідження визначена тим, що матеріали роботи можуть бути використані у процесі укладання Лексичного атласу української мови, зведеного діалектного словника поліських говорів, а також у вивченні української мови на уроках (тема «Діалектні слова»).

Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дослідження представлено та апробовано у курсовій роботі з української мови та у доповідях на Міжнародних студентських науково-практичних конференціях: «Україна і світ: діалог мов та культур» 29-31 березня 2017, «Україна і світ: діалог мов та культур» 11-13 квітня 2018 року та «Ad orbem per linguas. До світу через мови» 20-22 березня 2019 року.

Структура роботи. Наукова робота складається зі вступу, трьох розділів (1. «Діалектна лексика як об'єкт наукового дослідження», 2. «Структурно-семантичні особливості лексики на позначення продуктів харчування», 3. «Семантико-етимологічний аналіз ЛСГ у межах тематичної групи номінацій продуктів харчування»), висновків, списку використаної літератури, списку лексикографічних джерел, додатків та анотації.

РОЗДІЛ 1 ДІАЛЕКТНА ЛЕКСИКА ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Теоретичні засади вивчення діалектної лексики

С. Єрмоленко зауважила: «Діалектизми виконують функцію розмовних елементів, відтворення природного колориту спілкування людей, що живуть у конкретному просторі, на території поширення певного діалекту» (Єрмоленко, 2008, с. 200). Таке твердження засвідчує, що дослідження лексичного складу говорів наразі є одним із важливих завдань української діалектології. Водночас вивчення говірок, які внаслідок різних чинників втратили цілісність території поширення, набуває особливого значення.

Перші спроби характеристики українських говорів і діалектів припадають на початок ХІХ ст. Серед найвідоміших праць дослідників виокремлюють такі: «Черниговского наместничества монографическое описание» О. Шафонського (1851), «Критико-историческое исследование о русском языке» М. Максимовича (1838), «Про звукові особливості руських наріч» (1865), «Замітки про малоруське наріччя» (1870), «Нарис звукової історії малоросійського наріччя» (1878) О. Потебні.

Видатний український учений М. Максимовичу у своїй праці виокремлює наріччя, у кожному з них виділяючи групи говорів. Науковець окреслив й окремі фонетичні й морфологічні особливості виділених діалектних одиниць, проте його дослідження ґрунтувалося на обмеженому фактичному матеріалі.

Варто зазначити, що засади української діалектології були закладені й у працях О. Потебні. Відомий мовознавець вніс до наукового обігу зразки записів північноукраїнських говорів із докладними лінгвістичними коментарями до них. Академік О. Потебня охарактеризував межі поширення найважливіших діалектних звукових явищ української мови; відзначив важливість запису діалектного тексту фонетичною транскрипцією; на основі зіставлення і порівняння явищ української з іншими слов'янськими мовами з'ясував історію діалектних явищ; теоретично обґрунтував матеріал про

українську мову та її говори та зробив значущі наукові узагальнення.

Необхідно зауважити, що зібрані раніше матеріали лягли в основу праці К. Михальчука «Наречия, поднаречия и говоры Южной Росии в связи с наречиями Галичины» (1877). Найбільше уваги К. Михальчук присвятив дослідженню українських говорів. У своїй праці науковець уперше повно описав фонетичні особливості всіх говорів на всій території їх поширення, дещо обмеженіше – морфологічні. Він запропонував загальну класифікацію українських говорів, об'єднавши у три наріччя, та визначив територію їх поширення. На підставі розгляду фактичного матеріалу автор робить висновок про те, що на основі українського створено кращі зразки української літератури.

На початку ХХ ст. посилилася увага до вивчення народного говору східнослов'янських мов. Академіки створювали програми для збирання матеріалів про говори. Саме таку програму про особливості говорів української мови Академія наук доручила К. Михальчукові як найбільш обізнаному українському діалектологіві того часу. За його згодою закінчили програму з додатками власного матеріалу і підготували до друку Є. Тимченко і А. Кримський. Опубліковано її під назвою «К. Михайльчук і Є. Тимченко. Програма для збирання діалектних одмін української мови» (м. Київ)» (1909). До публікації також додано детальну карту українських говорів (Скляренко, 2005, с. 134). Очевидно, що праця К. Михальчука стала визначним явищем в історії української діалектології, що створила міцний науковий ґрунт для подальшого розвитку вітчизняної лінгвістичної науки.

Розвиток української діалектології пов'язаний також із дослідженнями відомих науковців початку ХХ століття В. Ганцова та О. Курило. В. Ганцов, досліджуючи говірки південної Чернігівщини, намагається застосувати зафіксовані відомості для розгляду питань щодо виникнення української мови (Скляренко, 2005, с. 202).

Своєю чергою О. Курило обстежила північне й південно-західне наріччя. Дослідниця О. Муромцева зауважила: «Її записи відзначаються

великою фонетичною точністю та винятковою локалізацією конкретної місцевості або її частини. Дослідниця подала короткий опис місцевості, що стосується історичного, економічного розвитку та сучасного стану, а також характеристику інформаторів» (Муромцева, 2007, с. 300). Важливим є те, що О. Курило звернула увагу на відмінності в мовленні респондентів залежно від віку. Науковець поставила за мету знайти у фактах сучасних говірок пояснення тих процесів історичного розвитку, які сформували українську мову.

Вагому роль також відіграла укладена О. Курило перша в Україні змістовна програма для збирання особливостей використання українцями невербальних засобів комунікації (жестів, міміки, письма у формі знаків і т. ін.) (1923) (Муромцева, 2007, с. 301).

Не можна не згадати прізвище професора І. Огієнка, у науковому доробку якого значне місце посідають праці з української діалектології. Мовознавець описав і з'ясував природу таких українських діалектологічних явищ, як: побутування в говорах слів жіночого роду, які вживалися як іменники чоловічого роду; закінчення орудного відмінка однини жіночого роду -ов, -оу, -оју та ін. (Дзендзелівський, 2000, с. 260). У заснованому й редагованому ним щомісячному журналі «Рідна мова» учений розпочав публікацію ґрунтовної статті «Як записувати народні говори», де доступно вказав на виняткову важливість вивчення народних говорів для розвитку українського мовознавства й докладно виклав методика збирання діалектних матеріалів та їх оформлення (Дзендзелівський, 2000, с. 266). У такий спосіб учений залучив до досліджень багатьох українських фахівців.

Л. Прокопчук зазначає: «Фонологічному аналізу діалектної лексики присвячено праці Т. Назарової, А. Залеського, Ф. Жилка. Такий підхід дозволив не лише докладніше описати склад фонем та їхню реалізацію в сучасних говірках, а й змоделювати внутрішні механізми змін фонологічних систем, етапи їхніх трансформацій» (Прокопчук, 2010, с. 40).

Зауважимо, що останнім десятиріччям трохи зріс інтерес до лексико-

просодичних студій діалектного мовлення, однак проблема є все ще недостатньо вивченою. Зокрема, науковці повинні звернути увагу на дослідження взаємозв'язку акцентуаційних особливостей говіркового мовлення та регіональних варіантів літературної мови, зіставлення наголосу окремих слів з їхніми літературними відповідниками, порівняння різновидів інтонації на матеріалі різних говірок української мови. Наразі існує незначний доробок українських мовознавців з вивчення цієї проблеми. Проте деякі аспекти все-таки досліджено О. Білою (1984) та В. Бузинською (1986) (Вербич, 2014, с. 60).

Л. Прокопчук зазначає: «морфологічні особливості говірок висвітлено в низці статей І. Матвіяса, Н. Прилипко, Н. Марчук. Узагальнений огляд відмінностей між українськими діалектами на морфологічному рівні подано в синтетичних працях Ф. Жилка, С. Бевзенка, І. Матвіяса, О. Малахівської, О. Євтушка. Сьогодні створено понад три десятки регіональних атласів, що дало змогу повніше відтворити склад і системні відношення в межах окремих лексико-семантичних груп» (Прокопчук, 2010, с. 41). Заслужують на увагу й праці, К. Глуховцевої (2006), В. Куриленка (2001, 2004), І. Гороф'янюк (2010) та ін.

Звернімо увагу на те, що за останні десятиріччя зібрано та опрацьовано значний фактичний матеріал, здійснено аналіз різних лексичних прошарків українських говорів. Сучасні мовознавці успішно досліджують окремі тематичні групи діалектної лексики. Серед найвідоміших науковців виділяють таких: П. Лисенко (низка словників лексики Полісся), М. Никончук (сільськогосподарська, транспортна та будівельна лексика правобережного Полісся) (1985), Г. Аркушин (мисливська лексика західнополіських говірок) (1986), В. Мойсієнко (номінації в поліській народній медицині та лікувальній магії) (1994), М. Бігусяк (весільна лексика гуцульського говору) (1997), Г. Гримашевич (назви одягу та взуття Середнього Полісся) (2003), К. Глуховцева (народний побут українських

східнословобожанських говірок) (2006), Г. Дидик-Меуш (медичні назви) (2008), Н. Хібеба (весільна лексика бойківських говірок) (2008) та ін.

Окремі тематичні групи лексики на певних хронологічних етапах історії української мови представлено в академічній «Історії української мови (лексика)» (1938), в опублікованих монографіях А. Бурячка (1961), М. Жовтобрюха (1980), О. Миронюк (2006), О. Муромцевої (1985), В. Німчука (1981, 1985), Л. Полюги (1991), Л. Туровської (2005) та ін., а також у статтях Л. Булаховського (1946), В. Русанівського (1971).

Варто зазначити, що першими, хто дослідив особливості походження назв їжі, були етнографи, і лише пізніше такі дослідження почали проводитися мовознавцями.

Варто згадати дослідження М. Маркевича (1991), Г. Чубинського (1995), Хв. Вовка (1995), у яких подано не лише докладні описи й частково локальну характеристику, але й зроблено спробу етнографічної систематизації народних страв (Яценко, 2006, с. 233).

Першим систематизованим джерелом і водночас першою спробою тематичного етнографічного узагальнення про українську народну їжу є розділ книги відомого українського історика та етнографа середини ХІХ ст. М. Маркевича «Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян» (1991). Але, на жаль, ці відомості мають описовий характер і зводяться лише до переліку назв страв (Яценко, 2006, с. 233).

Цінним джерелом стали матеріали експедиції етнографа П. Чубинського. Однак він, захопившись описом народної їжі, лише розкрив деякі відомості М. Маркевича, не зупиняючись на питаннях класового аналізу, типології та локальних особливостей цієї ділянки народної матеріальної культури (Яценко, 2006, с. 233).

З етнографічних праць, присвячених питанням матеріальної культури, можна виокремити роботу Хв. Вовка «Етнографічні особливості українського народу», у якій уміщено розділ про народну їжу (1995). Це перша спроба типологічного аналізу української їжі (Яценко, 2006, с. 233).

Науковець С. Яценко підмітив: «Варто відзначити й книгу З. Клиновецької «Страви й напитки на Україні» (1913), у якій автор продовжує започатковану вітчизняними етнографами тему. Це перша справжня кулінарна книга в Україні, де зібрано більше тисячі рецептів національної кухні» (Яценко, 2006, с. 234).

Корисними з погляду вивчення мовних особливостей назв їжі є дослідження В. Скуратівського «Русалії» (1996), у якому поряд з іншими матеріалами представлено розділи про роль хліба в обрядах та святах та обрядові напої, які відбивають частину матеріальної культури Полісся, вихідцем з якого був сам дослідник. Важливо, що поряд з описом самих реалій, способом їх приготування автор подає багато назв традиційного обрядового хліба, які мають виразне локальне звучання (*жайворонки, хресці, карачун, жиловники, балабушки* та ін.). Серед обрядових напоїв В. Скуратівський називає мед, варенуху, запіканку, пиво, узвар, квас та ін., які використовуються в різних обрядах поліщуків (Цегельник, 2013, с. 149).

О. Воропай у книзі «Звичаї нашого народу» (1958) поряд з народознавчими проблемами висвітлює й питання їжі, особливо пов'язаної з різними обрядами, віруваннями населення тощо (Цегельник, 2013, с. 149).

До питань повсякденної та святкової їжі звертаються автори ілюстрованого довідника «Українська минувшина» (1993). Так, зокрема, вони розглядають особливість харчування українців. У книзі зазначено, що традиційними способами обробки продуктів для приготування їжі були переважно варіння й тушкування, меншою мірою – печіння та смаження (Цегельник, 2013, с. 149).

Варто відзначити діяльність у цій царині Л. Артюх, яка опублікувала низку праць, у яких різноаспектно досліджено народну їжу (1993, 1995). Ґрунтовною працею науковця є книга «Українська народна кулінарія» (1977), у якій здійснено спробу описати і класифікувати як щоденну, так і святково-обрядову їжу українського селянства другої половини ХІХ – початку ХХ ст.,

проаналізувати її соціальні функції, показати тенденції розвитку їжі та харчування народу на сучасному етапі (Яценко, 2006, с. 234).

Вперше назви продуктів харчування, страв та напоїв на теренах лінгвістики розглянуто в академічній «Історії української мови (лексика)» (1983). Щоправда, не в усі виділені періоди цю групу лексики вивчено однаковою мірою (Яценко, 2009, с. 3).

Проблема семантичних змін і необхідність вивчення лексичних груп у їх зв'язках і співвідношеннях були висунуті в семасіологічних працях О. Потебні, у розвідках М. Покровського, що базуються на порівняльно-історичному мовознавстві. Лінгвістичні дослідження вчених, присвячені аналізу смислових і словотворчих груп або об'єднань слів і закономірностей їх розвитку, поклали початок дослідженню лексики як системи. М. Покровський підкреслював: «Слова і їх значення живуть не окремим один від одного життям, а поєднуються... незалежно від нашої свідомості у різні групи, причому основою для групування служить подібність або пряма протилежність за основним значенням. Зрозуміло, що такі слова мають подібні або паралельні семасіологічні зміни і в своїй історії впливають одне на одне; зрозуміло також, що ці слова вживаються в подібних синтаксичних сполученнях» (цит. за Козирєвою, 2014, с. 49).

С. Яценко зауважує: «Одним із важливих завдань сучасної лінгвістичної науки є введення до наукового обігу нового фактичного матеріалу, всебічне вивчення лексики, фонетики й граматичної структури недосліджених пам'яток староукраїнської писемності. Це великою мірою сприятиме подальшому поглибленому вивченню української живої розмовної мови однонаціонального періоду та розвитку української історичної діалектології. Дослідження окремих тематичних і лексико-семантичних об'єднань як лексичних підсистем дає можливість виявити загальні специфічні особливості функціонування лексичної системи в цілому» (Яценко, 2008, с. 218).

Найповніше досліджено кулінарну лексику давньоруської мови в кандидатській дисертації В. Невоїт (1986).

У дисертаційній монографії та низці статей З. Козирєвої лексика на позначення продуктів харчування та страв детально опрацьована з погляду становлення когнітосфери «їжа» в українській етнолінгвокультурі, особливу увагу дослідниця звертає на з'ясування історії цих номенів від найдавніших часів до сучасного стану (Козирєва, 2014).

О. Крижко зазначену тематичну групу лексики дослідила тільки на основі трьох козацьких літописів кінця XVII – початку XVIII ст., що не забезпечило належної повноти матеріалу (Крижко, 1997).

Предметом лінгвістичного дослідження були назви окремих продуктів харчування та страв, що відображено в низці наукових і науково-популярних статей, зокрема в працях В. Німчука, В. Горобця, В. Карпової, Н. Остащ, І. Ощипко, О. Перлюка, А. Поповського, В. Супруненка, І. Чепіги та ін. (Яценко, 2009, с. 3).

Свій внесок у розвиток східнослов'янської історичної лексикології, у дослідження побутової лексики, зокрема назв продуктів харчування, страв та напоїв, зробили російські лінгвісти Л. Балаханова, А. Брагіна, В. Богова, О. Борхвальд, Е. Етерлей, Г. Лукіна та ін., білоруські мовознавці О. Булика, В. Мартинов та ін. (Яценко, 2009, с. 4).

Останнім часом лінгвісти активізували роботу в аспекті синхронічного дослідження лексики аналізованої тематичної групи в окремих українських говорах (Яценко, 2009, с. 5). Першою спробою ґрунтовного опрацювання діалектної лексики є монографія З. Ганудель «Народні страви і напої (лексика українських говорів Східної Словаччини)» (1987). Дослідниця також уклала «Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини» (2001), у якому представлено назви страв, посуду та кухонного начиння. Предметом дисертаційної праці Е. Гоци була лексика українських говорів Карпат, пов'язана з їжею та кухонним начинням (Гоца, 2000).

Як бачимо, протягом останніх десятиліть помітно активізувалася робота з вивчення лексики на позначення продуктів харчування, страв та напоїв як в етнографічному, так і в лінгвістичному аспектах. Лінгвістичні дослідження дали змогу встановити співвідношення власне українських і запозичених назв, простежили долю досліджуваних лексем у сучасній українській літературній мові та діалектах.

Зважаючи на те, що з історичного погляду словниковий склад української мови досі належить до недостатньо вивчених її структурних рівнів, перед науковцями постає гостра необхідність у розвитку діалектної лексикографії.

Слід зазначити, що цю проблему порушила дослідниця О. Бондар у своїй статті «Українське діалектне словникарство початку XXI ст.» (2012). Вона розглянула проблеми і завдання української лексикографії у зв'язку із ситуацією в говорах та тенденції подальшого розвитку діалектного словникарства. Науковцем указано основні діалектологічні та діалектографічні центри та школи в Україні, перераховано всі діалектні словники, відзначено найкращі з них. Цьому питанню приділила увагу у своїх працях і лінгвістка Н. Хобзей. Серед найбільш ґрунтовних розвідок дослідниці виокремлюємо такі: «Діалектна лексикографія сьогодні» (2008), «Сучасне українське діалектне словництво» (2006) та ін.

Важливим для дослідження діалектної лексики є й вивчення функцій діалектизмів у мові художньої літератури. Як зауважила С. Єрмоленко, «питання взаємодії літературної мови і діалектів належить до важливих теоретичних і практичних питань функціонування літературної мови» (Єрмоленко, 2008, с. 198).

Один із виявів цієї проблеми є використання в мові художньої літератури діалектизмів, які виконують художньо-естетичну функцію та впливають «на динаміку стильових норм, а також на загальнолітературну норму» (Єрмоленко, 2008, с. 198).

У своїй праці В. Грещук влучно зазначив, що «вивчення мови

белетристики у її зв'язках із місцевими говорами має не тільки самодостатню цінність, воно важливе також для з'ясування співвідношення і взаємодії літературно-нормативного і територіально-діалектного» (Грещук, 2009, с. 347).

Поняття діалектизму як стилістичної категорії та як основного чинника формування літературної норми в українському мовознавстві та функції діалектизмів у мові художньої літератури в загальнотеоретичному аспекті розглядали С. Єрмоленко (2008) та П. Гриценко (2004) й ін. Загальні проблеми взаємодії української літературної мови і територіальних діалектів розглядали І. Матвіяс (2003, 2008) та ін. (Яворський, 2015, с. 2003).

1.2. Лексична система говорів

Сучасний етап розвитку української діалектології позначений посиленою увагою науковців до лексичного складу говорів. Очевидно, це вивляється в підготовці лексичних атласів, монографічних описів лексичних мікросистем говорів, у створенні діалектних словників. Такий інтерес до діалектного лексичного матеріалу зумовлений передусім потребою в забезпеченні фактичним матеріалом тих галузей мовознавства і суміжних наук, які пов'язані з вивченням розвитку духовної і матеріальної культури носіїв мови, та необхідністю розв'язати деякі діалектологічні питання. Сучасні лексикологічні дослідження в галузі діалектології дають змогу опрацювати низку проблем розвитку української мови й закономірності її функціонування на різних етапах історії.

Наразі існує проблема відсутності необхідної інформації про діалектну диференціацію української мови на лексико-семантичному рівні. А отже, постала потреба у створенні Атласу української мови (АУМ) у трьох томах (1984, 1988, 2001), основними завданнями якого є: «розкрити диференціацію діалектної мови на лексико-семантичному рівні; виявити одиниці діалектного членування за даними лексики й семантики; дати новий матеріал для з'ясування генезису лексики української мови» (Гороф'янюк, 2012, с. 12).

Сучасні лексичні дослідження в галузі діалектології здійснюють методами аналізу різних тематичних і лексико-семантичних груп, становлення етимології та історії розвитку назв, лінгвістичного картографування.

За словами Л. Прокопчук, «лінгвогеографія передбачає дослідження лексики певної говірки в її взаємозв'язку з відповідними одиницями лексичних систем інших говірок у межах діалектної мови або генетично споріднених і територіально близьких мов. Наслідком опрацювання тематичних груп лексики різних українських діалектів є не лише опис їх складу, семантики, а й розв'язання актуальних проблем зв'язків народної мови з традиційною культурою, способів номінації в діалектній мові» (Прокопчук, 2010, с. 71).

Відома лінгвістка Н. Загнітко зазначає: «Ідею системного вивчення лексики відбито у працях П. Гриценка, Г. Клепікової, В. Павела, М. Толстого, О. Трубачова, Д. Шмельова та ін. Для забезпечення системності в описі лексики й семантики діалектних мікросистем актуальним у діалектній лексикології виявляють звернення до моделювання як методики та процесу дослідження мовних явищ. Моделювання фрагментів діалектної мови дозволяє виявити специфічні риси обстежуваних об'єктів, точно й докладно описати однорідний матеріал різних говірок у зіставному аспекті, виявити ступінь диференціації чи інтеграції досліджуваних діалектних систем» (Загнітко, 2011, с. 4).

Лексико-семантична система діалектної мови як складний і багатогранний об'єкт дослідження відображена в роботах багатьох лінгвістів. Для цілісного опрацювання словникового складу найчастіше предметом вивчення стають окремі тематичні й лексико-семантичні групи діалектної лексики. Серед найвідоміших праць варто виокремити лінгвістичні студії Г. Аркушина, Г. Вешторт, З. Ганудель, К. Глуховцевої, В. Леснової, Г. Мартинової, М. Никончука, Р. Сердеги, Т. Терновської, Н. Хобзей та ін. Дослідниця Н. Загнітко також додає: «Дослідники здійснили опис і системний

аналіз окремих груп української діалектної лексики (побутової, будівельної, мисливської, сільськогосподарської, ковальської, ботанічної, міфологічної та ін.)» (Загнітко, 2011, с. 5).

Зауважимо, що особливу увагу до лексичної системи говорів пояснюють тим, що вона найчутливіше реагує на зміни, легко засвоює іншомовні слова. Варто додати, що деякі рівні наріч (морфологічний, словотвірний, фонетичний) опрацьовано краще, ніж лексику, яка вивчена фрагментарно.

У сучасному українському мовознавстві все ще залишається нерозв'язаним питання взаємовідношень лексики різних діалектних систем. Усвідомлення цього спонукає сучасних дослідників живого народного слова шукати міждіалектні паралелі, найчастіше в лексичній системі говорів. Такі проблеми у своїх працях порушили З. Бичко, В. Кириленко, Н. Хібеба, Л. Чирук та ін. Науковці вважають, що з'ясування зв'язків лексики досліджуваного говору з іншими лексичними діалектними системами сприяє глибшому розумінню етапів становлення першої (Горофянюк, 2010, с. 56).

Ще однією важливою проблемою, на думку лінгвістки Г. Дубрової, є дослідження діалектних відмінностей. Учена зазначає: «Найповнішою і найгрунтовнішою є типологія Р. Аванесова і Л. Жуковської, що дозволяє розв'язати проблему перенесення вчення про різні явища лексичної системи (синонімії, багатозначності і т. ін.) із внутрішньосистемних (система літературної мови чи окремого говору) на міжсистемні відношення (система діалектної мови як ціле) (Дуброва, 2003, с. 112).

Важливо, що «можливість позитивного розв'язання цієї проблеми ґрунтується на тому, що окремі діалекти української мови не утворюють окремих систем, а входять до складу спільної і складної системи окремих діалектних систем, а також на чіткому розмежуванні внутрішньосистемних і міжсистемних синонімічних, антонімічних, варіантних та інших співвідношень слів» (Дуброва, 2003, с. 112).

Варто також зазначити те, що типологію діалектних лексичних

відмінностей Р. Аванесова та Л. Жуковської відрізняє і те, що лексичні відмінності проаналізовані ними в системі інших діалектних відмінностей – фонетичних, морфологічних, синтаксичних (Дуброва, 2003, с. 112).

1.3. Класифікація діалектної лексики

Серед відомих діалектологів XIX ст., кому належать одні з найперших спроб класифікації говорів української мови, слід назвати М. Максимовича, Я. Головацького, І. Верхратського та А. Кримського (Статєєва, 2011, с. 24).

Однак, як зазначалося раніше, перший повний огляд українських говорів здійснив К. Михальчук у праці (1877), де подано класифікацію українських діалектів з описом їхніх фонетичних та морфологічних ознак. Варто зазначити, що автор виділив три наріччя: українське, поліське і червоноруське (русинське), а в їх межах – піднаріччя та різноріччя (за його термінологією) (Музика, 2000, с. 81). Важливим є те, що всі наступні спроби класифікації українських говорів зводилися переважно до уточнення класифікації К. Михальчука.

Класифікація вищезгаданого науковця стала основою групування українських говорів В. Ганцовим («Діалектологічна класифікація українських говорів» (1923)), А. Москаленком («Конспект лекцій з української діалектології» (1940)), М. Наконечним («Програма з української діалектології» (1941)) (Прокопчук, 2010, с. 40)

Зауважимо, що в українській мові наявні кілька класифікацій діалектизмів. У деяких із них дослідники ґрунтовно вивчають специфіку всіх видів діалектної лексики на різних територіях, в інших – опрацьовують лише її основні групи.

Не зайвим буде вказати, що класифікацію діалектної лексики створюють за певними специфічними рисами, які відрізняють діалектні слова на усіх мовних рівнях від літературних. На такій основі діалектні номінації і поділяють на групи.

Зауважимо, що в енциклопедії «Українська мова» (2000) виділяють такі діалектизми: *акцентуаційні, фонетичні, словотвірні, граматичні, лексичні, семантичні та фразеологічні* (Укр. м.: енцикл., 2000, с. 146). Кожна група діалектизмів пояснена автором статті, наведено достатньо прикладів. Важливо, що *лексичні* діалектизми в цьому виданні поділено на дві групи: *власне лексичні та етнографізми*. Варто відмітити групу фразеологічних діалектизмів, які «у своїй структурі відбивають фонетичні, граматичні, лексичні особливості різних діалектів, тому в літературних джерелах виступають як варіантні» (Укр. м.: енцикл., 2000, с. 147).

Подібні групи виділяє А. К. Мойсієнко:

- *фонетичні діалектизми* – слова, що відрізняються від літературних лексичних одиниць окремими звуками;
- *акцентні діалектизми* – слова, що відрізняються від літературних слів наголосами;
- *граматичні діалектизми* – слова, що відрізняються від літературної норми певними граматичними формами;
- *словотвірні діалектизми* – слова, що відрізняються від літературної мови способом творення, а саме – іншою комбінацією афіксів з твірними основами;
- *лексичні діалектизми* – слова, що відрізняються від слів літературної мови всією лексевою або семантикою, серед них виокремлено власне лексичні, етнографічні та лексико-семантичні діалектизми (Мойсієнко, 2010, с. 90).

Як бачимо, автор наукової праці не виділяє окремо семантичні діалектизми, а вносить їх до групи лексичних, також він не зосереджує увагу на фразеологічних діалектних лексемах.

На противагу цьому, у виданні за загальною редакцією І. Білодіда (1973) розглядають тільки *лексичні, етнографічні, семантичні та словотворчі* діалектизми. Їх тлумачення вже більш конкретні:

- *лексичні діалектизми* – слова, які позначають поняття, для вираження яких у загальнонародній мові вживають інші лексеми;

- *етнографічні діалектизми* – це назви місцевих реалій, явищ і понять, які не використовують за межами певного говору;
- *семантичні діалектизми* – це слова-омоніми до літературних лексем, що в місцевих говорах мають інше значення (Білодід, 1973, с. 183).

Подібний погляд представлено у праці І. Ющука, але він називає лексичні діалектизми «словниковими» (Ющук, 2003, с. 219).

У мовознавстві наявний ще один підхід до класифікації діалектної лексики, що здійснюють за допомогою зіставлення діалектизму з нормативною мовною одиницею. Такий підхід знаходимо у праці С. Бевзенка «Українська діалектологія» (1980). Автор стверджує, що «серед діалектних відмінностей у лексиці, якщо виходити із принципу співвідносності, потрібно розрізнити два типи: *протиставні (співвідносні)* та *непротиставні (неспіввідносні)*» (цит. за Білодідом, 1980, с. 177).

Протиставні лексичні діалектні відмінності полягають у тому, що в діалектах і літературній мові вживають різні слова для позначення одного й того самого слова. До таких С. Бевзенко відносить декілька різновидів: *власне лексичні (словникові); лексико-семантичні; лексико-словотвірні; лексико-фонетичні; лексико-акцентуаційні* (цит. за Білодідом, 1980, с. 178).

За словами Т. Монахової, «слова власне лексичного різновиду становлять помітний шар діалектної лексики на всій території України. Вони виявляються в тому, що в різних говорах для позначення тієї самої речі, предмета, поняття тощо вживають зовсім різні слова, утворені за наявними в мові моделями від інших коренів. Наприклад, для такої сільськогосподарської культури, як картопля, у різних українських говорах знаходимо порівняно велику кількість назв» (Монахова, 2010, с. 54).

Найчастіше появу таких утворень можна, очевидно, пояснювати тим, що у свідомості носіїв певного говору крізь покоління закріплювалися з різних причин інші асоціації з різними предметами, речами тощо, інші ознаки їх, ніж у носіїв інших говорів тієї самої мови (Монахова, 2010, с. 55).

Необхідно зазначити, що певна частина діалектних слів власне лексичного різновиду виникла внаслідок збереження в окремих говорах давньої лексеми, тоді як в інших говорах з'явився новотвір, що став і літературною нормою. Частина ж діалектних слів цього різновиду з'явилася внаслідок запозичення окремих лексем із суміжних говорів інших мов, сфера поширення яких обмежилася лише деякими говірками. Такими є, наприклад, мадяризми, полонізми та германізми (Монахова, 2010, с. 55).

На окрему увагу серед протиставних діалектних відмінностей у лексиці заслуговують *лексико-семантичні діалектизми* (слова, що звучать однаково, але відрізняються у значенні). *Лексико-семантичні діалектизми* – це слова однієї етимології, які хоч і звучать однаково, але в різних говорах тієї самої мови виступають з різними значеннями. Виникнення й розвиток різних значень того самого слова в різних говорах певної мови зумовлене відносною ізольованістю певного говору від інших говорів цієї самої мови у процесі її історичного розвитку (Монахова, 2010, с. 55).

Доречно зауважити, що науковець Р. Сердега припускає: «лексико-семантичні діалектизми могли розвинути в говорах по-різному:

- шляхом збереження давнього значення слова зі звуженням чи розширенням його в літературній мові;
- шляхом розширення значення слова та перенесення назви з одного суміжного чи подібного предмета на інший;
- шляхом втрати давнішого значення слова й перенесення його на інший предмет;
- шляхом запозичення слова з близькоспоріднених мов за наявності такого самого слова, але з іншим значенням у літературній мові та в інших діалектах» (Сердега, 2011, с. 114).

Найчисленнішими в лексичній системі діалектної мови є слова *лексико-словотвірного* різновиду. Їхньою характерною ознакою є те, що при спільній кореневій морфемі з відповідними словами інших говорів діалектне слово

відрізняється словотвірними афіксами або порядком компонентів слів (Монахова, 2010, с. 56).

Діалектні слова цього різновиду в українських словах можуть розрізнятися:

- суфіксами;
- префіксами;
- відсутністю чи наявністю афікса;
- одним з афіксів чи афіксами при суфіксально-префіксальному словотворенні;
- порядком елементів композитів (Монахова, 2010, с. 56).

Окремий варіант лексичних відмінностей становлять слова *лексико-фонетичного* типу, які розрізняються за особливостями звукового складу, спричиненими несистемними фонетичними явищами. Творення діалектних слів лексико-фонетичного типу спричинено різними нерегулярними замінами звуків, метатези, явищами гіперизму, афери́зи (Монахова, 2010, с. 56).

До протиставних відмінностей учені також вносять *лексико-акцентуаційні*, що виявляються у різних наголосах одного й того самого слова на різних територіях

Непротиставні відмінності, своєю чергою, полягають у наявності в певному діалекті слів, яких немає в інших діалектах, тому що вони не мають відповідних денотатів – предметів, понять чи явищ (Прокопчук, 2010, с. 73).

Основна маса непротиставних *лексичних діалектизмів* – це переважно термінологічна лексика, пов'язана зі спеціальними галузями господарства, зі специфікою економіки й побуту певного краю, матеріальної культури, його географічним положенням тощо (Монахова, 2010, с. 54).

Доцільно розглянути застосування класифікацій діалектної лексики безпосередньо в наукових працях та статтях мовознавців, що досліджують мову художніх творів. Необхідно зауважити, що таким підходом до дослідження послуговується І. Матвіяс у своїй статті, де розглядає мову творів відомих українських письменників. Автор виокремлює територіальні

діалектизми на різних мовних рівнях: *фонетичному, словотвірному, лексичному та синтаксичному* (Матвіяс, 2008, с. 96).

Потрібно зазначити, що серед інших наявна і класифікація лексики на групи відносно семантичних зв'язків між елементами говірок. У монографії «Моделювання системи діалектної лексики» (1984) П. Гриценко підкреслює, що семантичні зв'язки елементів мікросистеми, розмежування лексико-семантичної системи на групи відповідатимуть дійсності лише тоді, коли дослідник спиратиметься на виявлений комплекс різнотипних смислових зв'язків елементів системи. Основні з них зумовлюють появу таких *груп*:

- предметних (тематичних), етимологічних, термінологічних груп слів;
- лексико-граматичних класів;
- словотвірних груп, ланцюжків;
- семантико-синтаксичних, фонетико-семантичних, номінативних груп слів (Гриценко, 1984, с. 8).

Слід врахувати, що на семантичні зв'язки, які детермінують появу тематичних груп, діалектологи звертають увагу найчастіше. Так, І. Матвіяс зазначає, що в академічному «Словнику української мови» лексичні діалектизми класифікують відповідно до таких *тематичних груп*:

- сфера побутово-виробничої діяльності;
- назви тварин і птахів; назви рослин і дерев;
- спорідненість, свояцтво та інші стосунки між людьми;
- етнографічні назви;
- абстрактні діалектні назви;
- експресивні слова;
- терміни (Матвіяс, 2005, с. 66).

Й. Дзензелівський у «Програмі для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови» (1987) також удається до поділу діалектної лексики на тематичні групи. Він називає значно більше груп:

- сільськогосподарські культури;
- сільськогосподарські знаряддя;

- рільництво;
- бджільництво;
- рибальство;
- транспорт і комунікація;
- будівництво;
- меблі та інші хатні речі;
- їжа, напої;
- посуд, кухонне начиння;
- одяг, взуття, прикраси;
- сім'я, спорідненість, свояцтво;
- анатомічні назви;
- людина і її риси;
- медицина, ветеринарія, гігієна, санітарія;
- ткацтво;
- млинарство;
- теслярство,
- ковальство, гончарство;
- рослини;
- дикі тварини;
- дикі птахи;
- земноводні плазуни;
- комахи;
- рельєф;
- метеорологія, астрономія;
- звичаї, ігри, розваги, обряди, повір'я (Дзендзелівський, 1987, с. 12).

Цілком зрозуміло, що мовознавці класифікують діалектизми й відповідно до частиномовної належності. Усі погоджуються, що найбільше діалектизмів серед іменників, а найменше – серед службових частин мови.

У статті І. Матвіяса зазначено: «Серед діалектизмів, наведених у «Словнику української мови», найбільше іменників, значно менше дієслів і

дієприкметників, ще менше прикметників і прислівників, діалектні форми числівників, займенників, вигуків, сполучників, часток та прийменників представлені поодинокі» (Матвіяс, 2005, с. 64).

1.4. Діалектна ідентифікація говірки

Усім відомо, що жителі певної місцевості у вимові зберігають фонетичні особливості мовлення своєї території. Діалектологи запевняють, що навіть за мовою освіченої людини можна ідентифікувати територію, з якої вона походить.

Цілком очевидно, що ідентифікувати говірку окремої місцевості можна завдяки виявленню специфічних ознак на різних мовних рівнях. Варто зазначити, що говірка села Підруддя належить до середньополіського говору української мови, який має перехідний характер до білоруської. На досліджуваній території переважна більшість діалектних утворень має виразні фонетичні особливості, зумовлені фонетичними рисами середньополіського діалекту.

Важливо, що в системі діалектів північного наріччя на середньополіському говорі позначилася взаємодія з *давньоруською*, *польською* та *білоруською* мовами. Щодо співвіднесення з давніми племінними діалектами, то можна зробити припущення, що північне наріччя треба пов'язувати з мовою *деревлян*, *сіверян* і *полян* (Матвіяс, 2008, с. 125).

Варто звернути увагу на те, що на території обстеженої говірки досі наявні унікальні лексеми та словотвірні моделі, а певний набір фонетичних та граматичних мовних рис є основою її ідентифікації.

Проведене дослідження свідчить, що говірці с. Підруддя притаманні такі фонетичні риси *вокалізму* північноукраїнських говорів:

- звук *o* на місці літературного *i*;
- ненаголошене *o* вимовляється як *a*;
- вимова голосного *i* замість *и* в іменниках;
- давнє чергування *je – e*;

- звук *є* на місці *і*.

Г. Гримашевич зазначає: «З огляду на здатність *і* пом'якшувати попередні приголосні зазначена риса спричинила ще одну особливість мовлення досліджуваної території – палатальність низки приголосних, що виразно вирізняє представника Середнього Полісся на тлі мовців інших діалектних ареалів» (Гримашевич, 2019, с. 15).

Серед специфічних рис *консонантизму* в обстеженій говірці виокремлюємо такі:

- відпадання початкового приголосного;
- твердий приголосний на місці м'якого у різних позиціях слова;
- м'який приголосний замість твердого перед *о*;
- м'який приголосний замість твердого;
- оглушення приголосних;
- *х/хв* замість *ф*;
- *щ* замість *сл* у дієприкметникових формах;
- *г* на місці *т*.

Серед граматичних рис виділяємо такі:

- форма іменників *ч. р.* замість *ж. р.*;
- форма іменників *ж. р.* замість *ч. р.*;
- збереження давньої форми двоїни.

Серед визначальних особливостей на *морфологічному* рівні слід виокремити такі:

- давнє закінчення *є* в іменниках середнього роду;
- усічені прикметникові форми називного відмінка однини чоловічого роду;
- нестягнені форми у називному відмінку множини.

На *лексико-семантичному* рівні говірці с. Підруддя також характерні певні специфічні риси. До лексичних діалектизмів можна також віднести такі: *праження (смаження)*, *кяххи (качани кукурудзи)* і *балабонци (деруни)*.

Варто підкреслити, що середньополіський говір окремо та в контексті північного наріччя вивчали М. Никончук (1985), В. Михайленко (2002), В. Куриленко (2001) та інші; деякі аспекти, зокрема словотвір досліджувала Л. В. Дика (2003), лексику і фразеологію – М. Куриленко (2004), обрядову лексику в етнолінгвістичному та лінгвогеографічному дослідженнях – В. Конобродська (2007) та інші.

Зауважимо, що говірки середнього Полісся можна знайти на сторінках літературних творів. Зокрема, на початку 2000-х років О. Кулеш написав збірку під назвою «На хуторі Курина сліпота», де використав особливості діалектного мовлення Овруцького району (Яворський, 2015, с. 137). Крім того, за словами Г. Гримашевич, полісизми притаманні Житомирській школі прозаїків, а саме творам М. Закусила, Є. Пашковського, В. Даниленка. Вартує уваги й те, що Овруцький діалект описано в «Лексичному Атласі Правобережного Полісся» М. Никончуком (Чириця, 2018).

Висновки до розділу 1

Розглянувши наведений матеріал, можна зробити висновок, що українська діалектна лексика становить особливий інтерес для вчених. Опрацьовані наукові джерела мають велику цінність, оскільки в них зафіксовано історичний, географічний, етнографічний та лінгвістичний матеріал, який відбиває риси української культури та мови зокрема.

Варто зауважити, що за останні роки зібрано та опрацьовано значну кількість фактичного матеріалу та здійснено аналіз різних аспектів діалектної лексики на кожному зі структурних рівнів мови. Учені успішно досліджують окремі тематичні групи лексики в межах певної говірки або системи діалектів загалом. Деякі праці науковців присвячено дослідженню функціонування діалектизмів у мові художніх текстів, їхньої взаємодії з літературою.

В українському мовознавстві і, головним чином, діалектології все ще є нерозв'язаним питання впливу однієї мови на іншу. Цілком зрозуміло, що багато явищ можна пояснити, опрацьовуючи міжмовні взаємодії і відмінності

лексики різних діалектних систем, що залишили свій історичний відбиток у розвитку кожної з мов. Така ситуація спонукає лінгвістів простежувати міждіалектні паралелі та розбіжності.

Водночас із дослідженнями лексичної системи відомі науковці спробували класифікувати говори української мови. Однак найповніше таке розмежування вдалося окреслити К. Михальчукові, на чію працю пізніше почали спиратися й усі інші діалектологи.

Слід зауважити, що у своїх працях науковці вивчали різні мовні аспекти середньополіського говору окремо та в контексті північного наріччя.

РОЗДІЛ 2

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЛЕКСИКИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

2.1. Дериваційна база лексем

Відомо, що двома основними функційними різновидами української мови є літературна мова і говори, між якими відбувається постійний взаємовплив упродовж різних хронологічних періодів.

На думку П. Гриценка, варіативність діалектної лексики зумовлено не лише динамікою зовнішньої структури окремої лексеми в говірці як системі, субституванням на основі формальної чи семантичної близькості лексем, а й можливостями мови у ділянці номінації як універсальної ознаки людської мови (Гриченко, 1990, с. 136).

Явище мовної номінації – постійний міжмовний процес реагування на нові реалії дійсності. Певні культурні, духовні, етнографічні та інші процеси в українській мові стали причиною поповнення лексичного складу діалектними номінаціями на позначення продуктів харчування, страв та напоїв.

Аналіз тематичної групи лексики на позначення продуктів харчування в говірці с. Підруддя дає підстави вважати, що дослідженим ЛСГ властива чітка організація елементів. До всіх виокремлених груп входять номінації, що передають функційну диференціацію продуктів харчування та їхню відмінність за різними ознаками.

Характерно, що риси обстеженої говірки на всіх мовних рівнях зумовлені не лише специфікою внутрішнього розвитку в контексті середньополіського діалекту, а й взаємозв'язком з іншими діалектами й мовами. Унаслідок цього серед окреслених особливостей досліджуваної говірки виявляємо такі, що мають спільні ознаки із суміжними говірками української та інших слов'янських мов.

В основі тематичної групи лексики продуктів харчування наявні загальнонародні слова, літературні, що підлягають нормам, та слова, відомі в

інших говорах української мови. Однак нами дібрано багато лексичних одиниць, які є специфічними лише для мовлення діалектоносіїв обстеженої території.

Зауважимо, що в говірці с. Підруддя досліджувана тематична група лексики має досить багатий та різноманітний словниковий склад, що відрізняє її як з лексичного, так і фонетичного боку від інших українських говірок.

Номінації продуктів харчування в говірці с. Підруддя представлені 154 лексемами. У досліджуваній тематичній групі лексики виділено 6 лексико-семантичних груп.

Варто зазначити, що в лексико-семантичній групі родових найменувань із значенням «їжа» проходить перерозподіл семантичних функцій: деякі лексеми спочатку позначали окремі страви (*печеніна, шкваренина, смаженіна*), але пізніше стали використовуватися на позначення будь-якої їжі. Найбільш уживаними є такі слова: *запас, припаси, страва*. Відбувається часткове витіснення застарілих лексем (*снеданне, обєданне, вечера, потрава*) та заміна їх найбільш уживаними.

З погляду на походження досліджувана лексична група є неоднорідною. Основна частина аналізованої лексики належить до найдавніших шарів української мови, тобто є питомою, і має праслов'янське походження: *запас, припаси, страва, печеніна, смаженіна, варево, снеданне, обєданне, вечера, готов'є, солотке, маліна, смородіна, брусніка, ожина, калина, вішня, зернета, зелле, кияхи, насенне, орех, лещина, перец, яблуко, синенькіє, яйце, молоко, молозиво, сир, сироводка, юшка, борщ, росольнік, драгле, бабка, олей, затірка, голуби, пудліва, шварка, пророще сало, булка, пірог, проскурка, сухар, налисник, вареникі, жур, сок, кришене молоко, віно*.

Етимологічний аналіз лексем виявив, що деякі з них запозичені з інших слов'янських мов:

- російської: *продовольство, бурда, клюква, крижовнік, сельдерей, тулька, тюхтелі, пілімені, скіпка*;

- польської: *агрус, молозиво, готовка, драгле, бурак, бабка, сироводка, пошкробок, аладі, жур, гарелка;*
- словацької: *галушки, брага, буханец;*
- чеської: *готовка, росольнік;*
- словенської: *корж, кукуруза;*
- болгарської: *сок, кісель, брага.*

Вагомим складником є й запозичена лексика з неслов'янських мов, серед яких:

- французька: *корнешон, суп, амлет, котлет, сос, кампот;*
- італійська: *канфети, памедора, хрокоделька;*
- німецька: *кампот, картошка;*
- турецька: *баклажан;*
- азербайджанська: *лича;*
- татарська: *бурда, чай.*

Варто зазначити, що досліджена тематична група лексики є системою, що демонструє семантичну стабільність більшості номінацій протягом тривалого часу. Можна зробити висновок, що в основі аналізованих назв лежать такі мотиваційні ознаки:

- спосіб приготування: *печеніна, смаженіна, варево, пошкробок, вареникі, кісли гурок, сольони гурок, мариновани (солодки) гурок, холодни борц, затірка, узвар, шипучка, гарелка, пальонка, самогонка, настойка, наливка;*
- форма: *амлет, балабонци, голуби, налисник, пілімені;*
- колір: *клубніка, калина, вішня, бурак, червони перец, жовтляк, синенькіє, червони пірог, зелени борц, красни борц;*
- призначення: *страва, кормови буряк, сахарни буряк, стари гурок;*
- основний інгредієнт: *гречана юшка, юшка з квасолею, грибна юшка, рибна юшка, горохова юшка, уха, щипанка, щавльови борц, красни борц, кісли борц, капуста, росольнік (росолник), сирнікі, соднікі, пірог з сиром, пірог з маком, пірог з повидлом, яблочни*

пирог, пирог з капустой, червони пирог, грушови узвар, яблочни узвар, липови чай, мелісови чай, малинови чай, кришене молоко, вішньова настойка, малинова настойка, калинова настойка.

- час приготування: *вечера, обіданне, сніданне.*

Проте не всі лексичні одиниці мають прозору мотивацію внаслідок того, що їхні твірні основи архаїзовано. Деякі лексеми переходять на периферію мовної системи або взагалі виходять з ужитку. Однак, важливо, що мовна пам'ять носіїв діалекту зберігає чітку характеристику таких назв.

Серед основних способів номінації продуктів харчування в обстеженій говірці можна виокремити утворення від іменних основ за допомогою суфіксів *-ник, -ик, -ин, -в(о)*: *продовольство, варево, сонешник, росольник, сирники, соднікі, налисник, вареникі, пранікі.*

Багато назв є похідними утвореннями від дієслівних основ: *запас, страва, печеніна, смаженіна, варево, сніданне, обіданне, вечера, окроп, пророще сало, пошкробок, вареники, узвар, кришене молоко, настойка, наливка.*

Варто зазначити, що назви продуктів харчування рослинного походження утворено лексико-семантичним способом, адже вони збігаються з ботанічними найменуваннями самих рослин: *агрус, клубніка, маліна, калина, ожина, смородіна, брусніка, порічки, клюква, вішня, лича, орех, лещина, гурок, памедора, перец, яблуко, баклажан.*

Зафіксовані лексеми зазнають різних асимілятивних змін на усіх мовних рівнях. Однією з причин таких модифікацій є вплив інших територіальних діалектів на досліджувану говірку.

Розглянемо мовні зміни, що відбулися у становленні лексики на позначення продуктів харчування у говірці с. Підруддя, на усіх рівнях.

Серед відмінних від літературної мови фонетичних рис вдалося виявити такі:

- *и* на місці *е*: *печеніна, смаженіна, швареніна, маліна, клубніка, крижовнік, смородіна, брусніка, вішня, синенькіє, соднікі, сирники,*

галушки, скіпка, вареникі, пудліва, пірог, пранікі, кісель, кісяк, кісли борщ, затірка, росольнік, віно;

- *е замість і: сніданне, обіданне, насенне, зелле, драгле, вішне, корнешон, гарелка, свіжи гурок;*
- *е на місці а у кінці слова після м'яких приголосних: сніданне, обіданне, готов'є, зелле, насенне;*
- *о замість і: готовка, окроп, горки перець, пірог, сок, сиродой, настойка;*
- *а на місці о: канфети, амлет, аладі, кампот, гарелка;*
- *у замість о: пурічки;*
- *у на місці і: гурок, пудліва;*
- *а змінюється на е: зернета, сонешник;*
- *е замість і: орех, памедора, лещина, олей, посербанка;*
- *о змінюється на а: памедора;*
- *и на місці і: помидора, балабонци;*
- *о замість у: яблуко;*
- *і на місці е: пілімені;*
- *о замість е: грушови;*
- *о на місці и: крокоделька;*
- *вілпадання початкового голосного: селедець, лича, гурок;*
- *приставний голосний на початку слова: окроп;*
- *вілпадання початкового приголосного: орех;*
- *твердий приголосний на місці м'якого в різних позиціях слова: праженя, вечера, бурак, зернета, праніки, тулька, орех, окроп, гостинець, перець, буханець, балабонци, розсолник;*
- *м'який приголосний замість твердого перед о: сільодка, щавльови борщ, пальонка, казьонка, сольони гурок, вішньова настойка;*
- *м'який приголосний замість твердого: олей, сельдєрей, тюхтелі, амлет, канфети, пілімені;*
- *оглушення приголосних: солотке, скіпка;*

- *с* на місці *зс*: *росольнік (росолник)*;
- *з* на місці *дз*: *кукуруза*;
- *х/хв* замість *ф*: *конхвет, тюхтелі, хрокодельки*;
- *щ* замість *сл* у дієприкметникових формах: *пророще сало*;
- *г* на місці *г*: *агрус*.

Акцентуаційні діалектизми в досліджуваній говірці представлені невеликою кількістю лексем, які, однак, є примітними для ідентифікації місцевості, де вони поширені. До них належать такі номінації: *со'нешник (соло'нешник), 'синенькіє, га'лушкі, пош'кробок, 'грушови*.

Серед граматичних рис виявлено такі:

- форма іменників *ч. р.* замість *ж. р.*: *конхвет, котлет, олей*;
- форма іменників *ж. р.* замість *ч. р.*: *памедора (помидора)*.
- збереження давньої форми двоїни: *дві яйці*.

До морфологічних та словотвірних рис відносимо такі, як-от:

- давнє закінчення *є* в іменниках середнього роду: *снєданнє, обєданнє, насєннє, зєллє*;
- усічені прикметникові форми називного відмінка однини чоловічого роду: *кормови, красни, сахарни, кісли, сольони, мариновани, солодки, холодни, свєжи, стари, горки, гостри, червони, щавльови, зелени, красни, яблочни, грушови, липови, мелісови, малінови*;
- нестягнені форми в називному відмінку множини: *синенькіє*.

На лексико-семантичному рівні говірці с. Підруддя характерні певні специфічні риси. Наприклад, значення слова *смаженя* передають словом *праженя* (що в літературній мові позначає довго кип'ячену їжу, витриману на малому вогні в печі). До лексичних діалектизмів можна також віднести *балабонци (деруни)*, які в інших говірках української мови позначають *брязкальця, бубонці*.

Отже, структурна організація лексики на позначення продуктів харчування засвідчує, що виявлені лексико-семантичні групи на обстеженій території становлять складну та багатопланову систему. У ній наявний

єдиний центр, що виражає структурну цілісність, а також взаємозв'язки між лексичними одиницями, які належать до різних лексико-семантичних груп, зокрема дериваційні зв'язки між їхніми елементами.

У процесі тривалого розвитку відбувся перерозподіл значень в окремих лексико-семантичних групах унаслідок появи нових, запозичених назв, а також витіснення з ужитку застарілих. Зміна семантики низки слів, окрім мовних, залежала й від позамовних факторів. Основний із них – утрата або поява конкретних реалій. Саме цей фактор вплинув і на процес певних семантичних розгалужень у межах однієї лексеми.

2.2. Співвідношення номінацій продуктів харчування з іншими групами лексики

Тематична групи лексики назв продуктів харчування неодноразово була предметом вивчення лінгвістів, оскільки їжа і її приготування, водночас з одягом, трудовою діяльністю та житлом, є одним з найважливіших складників матеріальної культури будь-якого етносу.

Із цього випливає, що дослідження номінацій предметів матеріальної культури є важливим аспектом вивчення діалектної лексики, оскільки вони виступають першоосновою культури загалом.

Серед тематичних груп лексики української мови, що є недостатньо вивченими в різних аспектах, зокрема історичному та лінгвістичному, помітне місце займає побутова лексика. Її складниками є лексико-семантичні групи, компоненти яких об'єднані спільною семантикою.

Відомо, що на формування тематичної групи великою мірою мають вплив різні позамовні чинники: зміни в економіці, суспільстві та формах господарювання. Це дає підстави зрозуміти, чому деякі лексеми виходять з ужитку або є малопоширеними.

Варто додати й те, що підтвердженням різноманітності в семантиці системи діалектних номінацій та складності організації її структури є взаємозв'язки між тематичними групами.

Зазначимо, що лексика на позначення продуктів харчування взаємодіє з іншими тематичними групами побутової лексики, оскільки вони мають безпосередній зв'язок у реальній дійсності та людській свідомості. Серед найбільш поширених визначаємо такі: номінації кухонного начиння і посуду, обрядів, тваринництва і птахівництва, рослин, людини і її рис. Саме ці об'єкти несуть у собі інформацію про щоденну життєдіяльність людини.

Примітно, що важливим є й вивчення називання того, що дозволяє людині забезпечувати себе найнеобхіднішим для життя – їжею, одягом, житлом, знаряддями праці, інструментами.

Чільне місце, безумовно, належить продуктам харчування і, відповідно, тим предметам, які дозволяють цю їжу готувати. У багатьох випадках фахівці аналізують тематичну групи лексики на позначення продуктів харчування на перетині з назвами посуду й кухонного начиння, знарядь, за допомогою яких готують їжу, а також номінаціями процесів, пов'язаними з приготуванням та споживанням їжі. Це, безумовно, підтверджує факт, що групи відображають тісний взаємозв'язок між собою. У такий спосіб мовознавці мають можливість ґрунтовно простудіювати один з найбільших пластів побутової лексики.

Необхідно зауважити, що досліджувана тематична група лексики певним чином пов'язана і з номінаціями господарських приміщень, зокрема тих, що призначені для зберігання продуктів харчування, серед яких: овочі, фрукти, зерно, консервовані продукти.

Досить часто дослідники у процесі аналізу діалектних номінації продуктів харчування в українській мові розглядають їх у контексті інших груп. Наприклад, досліджуючи обрядову лексику лінгвісти виділяють лексико-семантичні групи на позначення обрядової їжі.

Проаналізувавши семантику номінацій продуктів харчування, виявлених у говірці с. Підруддя, вдалося дібрати приклади їх взаємозв'язку з іншими тематичними групами.

Наведемо лексеми, які мають інше значення у різних говірках української мови:

- *бабка* – подорожник, кульбаба, вид гриба, вид комахи, гральна кістка, підставка;
- *баклажан* – вид узору на писанці;
- *балабонци* – брязкальця;
- *бориц* – рослина;
- *бурда* – сварка, вид дитячої гри, неспокійна людина;
- *гостинец* – битий шлях, шосе;
- *готовка* – плата;
- *драгле* – вид грибів;
- *запас* – тканина за швом;
- *капусняк* – дрібний дощ;
- *кияхи* – рогіз;
- *кісляк* – в'яла або худа людина;
- *клюква* – латка на даху, кроква;
- *коза* – самиця козла, дрюк з двома суками для підпирання воза, вид човна, вогнище, волинка, засохлий бруд у носі, буцегарня, поперечна балка в даху;
- *корж* – злежале сіно;
- *красни* – гарний;
- *кукуруза* – шишка;
- *молоко* – продукт виділення залоз бджіл;
- *ожина* – комиш;
- *окроп* – підігріте вино;
- *олей* – мастило, фіалка;
- *орех* – пропуск в оранці;
- *первак* – новачок, первісток, товар першого ґатунку, перший рій бджіл, перший сніг;
- *пірог* – вареник;

- *потрава* – псування, знищення посівів, трав тваринами;
- *праніки* – випрані речі, дерев'яні валки для вибивання білизни;
- *скіпка* – тріска;
- *сос* – сік;
- *суп* – шуліка;
- *сухар* – суха гілка, сухе дерево, худа людина, бездушна, черства людина;
- *шкварка* – тріск.

Аналізуючи систему номінацій продуктів харчування та проводячи паралелі із суміжними тематичними групами, можна простежити загальну класифікацію лексики за походженням і мотиваційними ознаками та її структурну організацію.

2.3. Національна та етнографічна специфіка лексики на позначення продуктів харчування

Як відомо, страви й харчування в історії людства займають таке важливе місце, як і житло, культура, побут та матеріальна й духовна культура взагалі. Від найдавнішої доби й до сьогодення страви, харчування та напої завжди залежали від соціально-економічних факторів та етнічних традицій народу.

Відображення в мові позамовної культури визначається як національно-культурна специфіка. Наявність національно-культурного маркування у значенні слова зумовлена передусім процесами формування його значення. Таким чином, у значенні слів відображається культура того народу, до мови якого вони належать.

Наявність національної маркованості слова можна виявити, лише порівнюючи це слово з його відповідниками в інших говірках. Для лексики з національно-культурним компонентом значення залежить від того, в якому компоненті структури значення слова наявні відмінності.

Наявність культурного компонента дає можливість виконувати класифікаційну функцію і виділяти предмет з ряду подібних.

Наприклад, у процесі порівняння значень слів виявлено розбіжності в денотативному компоненті. Національна специфіка мовної свідомості відзначається у всіх досліджених словах, хоча і в різному ступені. Деякі слова є реаліями лише для української культури. До уваги беруть гастрономічні вподобання і пріоритети, що відбиваються у специфіці національної номінації продуктів харчування.

У говірці с. Підруддя використовують низку назв, семантика яких пов'язана із національно-культурною інформацією про традиції українського народу.

Наприклад, зафіксовані номінації *сухар*, *пранікі*, *корж*, *пірог*, *булка*, *буханець* (*буханка*), *пошкробок* пов'язані з хліборобством, одним із провідних господарських занять українців. Знаходимо деякі інші страви, в які додають борошно: *затірка*, *амлет*, *аладі*, *соднікі*, *галушкі*, *жур*.

Оскільки поліська земля здавна славилася гарним урожаєм картоплі, то *балабонци*, як і всі інші страви з картоплі, вважаються традиційною стравою для жителів дослідженої території.

Серед традиційних страв, завдяки яким українська кухня є впізнаваною, на території с. Підруддя готують такі: *борщ*, *галушкі*, *драгле*, *сало*, *шкварки*, *голуби*, *вареникі*.

Варто додати, що, оскільки з давніх-давен українці займалися землеробством, то й кухня багата на різноманітні страви, основними компонентами яких є городина. Наприклад: *борщ*, *юшка*, *суп*, *капусняк*, *голуби*, *росольнік* (*росолник*), *кампот*, *узвар*, *настойка*, *кісель*.

Відомо, що майже у кожного українця була піч, в якій можна було приготувати *печеніну*, *смаженіну*, *праженю*, *варево* і домашню випічку (*корж*, *пірог*, *пранікі*).

Не можна не згадати й те, що споконвіку багато представників українського народу займалися скотарством. Зважаючи на це, у переліку

традиційних страв в Україні знаходимо страви із м'яса та молока. До прикладу, жителі с. Підруддя пили *молоко, сироводку, сиродой* та вживали під час їди *печеніну, сир, тюхтелі, хрокодельки, шквареніну, пророще сало, шкварки* і т. ін.

Доповнимо, що міжкультурна комунікація в галузі мовознавчих знань передбачає подолання не тільки мовного, а й лінгвокультурного бар'єра, тому вивчення особливостей номінацій продуктів харчування є надзвичайно актуальним напрямком лінгвокультурологічних досліджень.

Говорячи про труднощі, які виникають при спробі аналізу культурно-маркованої лексики, наш дослідницький інтерес становить проблема пояснення семантики та етимології реалій лінгвокультурної сфери гастрономії. Адже саме національна культура знаходить своє відображення у мові.

Зіставляючи мови і культури, виділяють елементи, що збігаються і мають розбіжності. Будучи компонентом культури, мова загалом належить до елементів, що не збігаються. До таких належать і предмети, що позначають безеквівалентною лексикою. Отож чим більше самотнього в порівнюваній мові, тим менше в її історії було культурних контактів та спільних позицій, тим більше різняться вони загалом і поелементно.

Серед більшості людей поширена думка, що до кожної лексичної одиниці можна дібрати еквівалент, тому що носії національних мов пізнають і відображають світ за допомогою мовних засобів принципово однаково. Проте це не усуває той факт, що будь-якій мові притаманна етнокультурна специфіка й своєрідні особливості на кожному мовному рівні. Також існує певна кількість лексичних одиниць, паралелі яких виявляють лише в деяких говірках рідної мови.

Висновки до 2 розділу

Підсумовуючи все вищезгадане, маємо підстави зробити висновок, що явище мовної номінації становить постійний міжмовний процес реагування

на нові реалії дійсності. Різні процеси в українській мові стають причиною поповнення лексичного складу діалектними номінаціями на позначення продуктів харчування.

Аналіз тематичної групи лексики на позначення продуктів харчування в говірці с. Підруддя дає підстави вважати, що дослідженим ЛСГ властива чітка організація елементів. До всіх виокремлених груп входять номінації, що передають функційну диференціацію продуктів харчування та їхню відмінність за різними ознаками. В основі аналізованих назв лежать такі мотиваційні ознаки: спосіб приготування, форма, колір, призначення, основний інгредієнт, час приготування.

Характерно, що риси обстеженої говірки на всіх мовних рівнях передусім зумовлені не лише специфікою внутрішнього розвитку в контексті середньополіського діалекту, а й взаємозв'язком з іншими діалектами й мовами. Унаслідок цього серед окреслених особливостей досліджуваної говірки виявляємо такі, що мають спільні ознаки з суміжними говірками української та інших слов'янських мов.

У говірці с. Підруддя досліджувана тематична група лексики має досить багатий та різноманітний словниковий склад, що відрізняє її як з лексичного, так і фонетичного боку, від інших українських говірок.

Номінації продуктів харчування в говірці с. Підруддя представлені 154 лексемами. У досліджуваній тематичній групі лексики виділено 6 лексико-семантичних груп.

З погляду на походження основна частина аналізованої лексики належить до найдавніших шарів української мови і має праслов'янське походження, а деякі лексеми є запозиченнями з інших слов'янських та неслов'янських мов.

Варто додати, що не всі лексичні одиниці прозорі щодо мотивації внаслідок того, що їхні твірні основи архаїзовано. Однак, важливо, що мовна пам'ять носіїв діалекту зберігає чітку характеристику таких назв.

Серед основних способів номінації продуктів харчування в обстеженій говірці можна виокремити утворення від іменних та дієслівних основ за допомогою суфіксів чи префіксів.

Варто зазначити, що деякі назви продуктів харчування рослинного походження утворено лексико-семантичним способом.

Зафіксовані лексеми зазнають різних асимілятивних змін на всіх мовних рівнях. Серед відмінних від літературної мови рис вдалося виявити фонетичні, акцентуаційні, граматичні, морфологічні, словотвірні, лексико-семантичні та лексичні.

Також відбувся перерозподіл значень в окремих лексико-семантичних групах унаслідок появи нових назв, а також витіснення з ужитку застарілих.

Структурна організація лексики на позначення продуктів харчування засвідчує, що виявлені лексико-семантичні групи на обстеженій території становлять систему, в якій наявні дериваційні зв'язки між лексичними одиницями, що належать до різних лексико-семантичних груп.

Зазначимо, що дослідження діалектних назв, що належать до інших тематичних груп, у їх зіставленні з лексикою на позначення продуктів харчування дозволяють виявити значущість одних ознак реалій, залишивши осторонь інші, незначні або неактуальні, які зумовлюють свідомий чи інтуїтивний відбір носіями говірок мотивувальних ознак у процесі номінації. Це дає підстави для висновку, що перевага одних ознак над іншими дає можливість встановити ціннісну орієнтацію носіїв говірок у світі предметів, що значно доповнює і розширює мовну картину світу українського народу.

Національну специфіку мовної свідомості відзначаємо в усіх досліджених словах, а деякі з них – реалії лише для української культури.

РОЗДІЛ 3

СЕМАНТИКО-ЕТИМОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ЛСГ У МЕЖАХ ТЕМАТИЧНОЇ ГРУПИ НОМІНАЦІЙ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

Як відомо, лексеми на позначення їжі загалом мають давнє походження, причому на різних територіях у кожній свій особливий характер уживання. Здійснивши опитування серед 102 представників окремих регіонів України (52 населені пункти у 18 областях країни) (дод. Г, діагр. 1, 2), які належать до різних вікових категорій (11-90 років) (дод. Г, діагр. 3) та здобули окремий освітній рівень (дод. Г, діагр. 4), вдалося виявити та узагальнити громадську думку щодо функціонування в українському мовленні діалектної лексики. Зокрема, визначено, чи існує відмінність у вживанні діалектних номінацій продуктів харчування особами різних вікових категорій, що живуть на різних територіях однієї країни і мають відмінний рівень освіти.

Опрацювавши результати опитування, можна зробити висновок, що діалектну лексику досить поширено використовують у мовленні люди різного віку, незалежно від рівня освіти та місцевості проживання. Варто зауважити, що поняттям «діалект» не оперує лише 1 особа з усіх 102 опитаних. Проте питання, що вимагали більш глибоких знань з діалектології, виявилися не настільки легкими для розв'язання. Зокрема, 29% респондентів визначили поняття «діалектизм» як «найменшу одиницю територіального поділу діалектної мови». Напевно, причиною такого вибору може бути неуважність або недостатня обізнаність у матеріалі. На противагу цьому, 60% від усіх опитаних вказали правильну відповідь (дод. Г, діагр. 5). Ймовірно, словосполучення «на певній території» послугувало своєю підказкою.

Аналізуючи ставлення респондентів до вживання діалектної лексики вдалося дізнатися, що 48% ставиться до неї нейтрально, 47% – позитивно і лише 5% – негативно (дод. Г, діагр. 6), що вказує на поширеність діалектизмів у різних українських говорах. Підтвердженням цьому можуть

бути статистичні дані, відповідно до яких виявлено, що 45% опитуваних постійно послуговуються діалектною лексикою в повсякденному житті, 44% – іноді, а 11% взагалі не використовують (дод. Г, діагр. 7).

Заслуговує на увагу те, що 46% вказали, що знають, до якого територіального діалекту належить говірка їхнього населеного пункту, проте лише 16% із них вказали його точну назву. З цього випливає, що 30% володіють необхідною інформацією лише частково, а 54% взагалі не мають знань щодо діалектних особливостей їхньої території (дод. Г, діагр. 8).

Необхідно підвести підсумки й опитування, що стосується значення номінацій продуктів харчування, які вживають у говірці с. Підруддя. З нього випливає, що лише 10% від загальної кількості опитаних можуть пояснити значення всіх трьох слів. Серед них, зокрема, – жителі с. Підруддя та прилеглих територій. Пояснити значення одного-двох слів спромоглися 59%. Не змогли дібрати визначення 31% опитаних (дод. Г, діагр. 9).

Варто додати, що кожен учасник анкетування намагався вказати якомога точний літературний еквівалент до кожного слова. Отже, правильно вказали всі 3 номінації 8% опитуваних, 2 – 37%, 1 – 13%. Некоректні лексеми до усіх назв дібрано 7% від усіх респондентів. Зовсім не дали відповіді 35% (дод. Г, діагр. 10).

Серед літературних відповідників до слова *балабонци* знаходимо такі: *балабони, бубонці, помпони, дзвінок, дзвіночки, обіцянки, балакуни, гроші, картопля*. Звідси робимо висновок, що опитувані звертали увагу на семантику співзвучних слів, а також зважали на власні асоціації. Це дає змогу зрозуміти, що коло вживання зафіксованої номінація є вузьким, тобто її використовують лише на території досліджуваної говірки.

Важливо підкреслити, що більшість респондентів правильно дібрала відповідник до слова *кияхи*. Дехто дав загальну назву *кукурудза*, проте деякі вказали більш точну – *качани кукурудзи*. Із цього випливає, що виявлена номінація поширена на більшій частині території України. Варто додати, що

одним з опитуваних також висунуто варіант «палиця». Можливо, такий вибір пов'язаний зі схожістю слова «кях» до «кий».

Слово *обеданне* викликало різні асоціації. Дехто пов'язав його з *об'їданням* чи *переїданням*, хтось – із *об'єднанням*. Однак решта опитаних правильно вказали відповідь «обід». Це підтверджує, що слово має прозору семантику і легко може бути витлумаченим, незважаючи на фонетичні зміни, що відбулися у ньому в обстеженій говірці.

Щодо ідентифікації діалекту, до якого належать подані номінації, відповіді були неоднозначними. Зокрема, 35% обрали варіант «закарпатський». Можливо, це можна пояснити тим, що більшість людей вважає, що діалектні слова чи лексеми з непрозорою семантикою в основному вживаються представниками закарпатського діалекту. Цікавим є те, що 5% вказали варіант «слобожанський». Імовіріше, до них належать опитувані, які мало володіють мовною інформацією, а точніше діалектною. Варто додати, що 60% вказали правильний варіант (дод. Г, діагр. 11). Сюди входять носії говірки, а також жителі ближніх населених пунктів та областей.

Опитування свідчить, що на питання «Чи послуговуються жителі Вашої місцевості поданими лексемами?», згідно з даними, 36% відповіли «Так», 35% – «ні», а варіант «не знаю» обрали 29% від опитаних (дод. Г, діагр. 12). Такі результати підтверджують, що не всі діалектні номінації на позначення продуктів харчування в говірці с. Підруддя поширені на інших територіях України. Крім того відсутність у реципієнтів знань щодо визначення певного поняття вказує на вузьке коло вживання таких номінацій, оскільки деякі страви готують лише на досліджуваній території.

Проаналізувавши лексикографічний матеріал, нам вдалося з'ясувати етимологію та семантику 154 зафіксованих номінацій.

3.1. Родові найменування зі значенням їжа

У результаті дослідження лексико-семантичної групи родових найменувань із значенням їжа в говірці с. Підруддя виявлено такі номінації:

запас (*припаси*), *продовольство*, *страва* (*потрава*), *печеніна*, *смаженіна*, *праження*, *шквареніна*, *варево*, *снєданнє*, *обєданнє*, *вечера*, *бурда*, *гостинец*, *готов'є* (*готовка*), *канфєти* (*конхвет*), *солотке*.

Запас [з а 'п а с] – назва походить від др. *запасъ*, п. *zapas*; утворене від префікса *за-* та кореня *пас-*, наявного в дієслові *пасти* (ЕСУМ, II, с. 234). Назва має синонімічний варіант – *припаси* [п р и 'п а с и]. У сучасній українській літературній мові лексема позначає певну кількість продуктів, матеріалів, заготовлених заздалегідь для використання в разі потреби (СУМ, III, с. 246).

Продовольство [п р о д о 'в о л ' с т в о] – недавнє запозичення з російської мови; р. *продовольствие* є похідним від заст. *продовольствовать* «постачати продовольство, годувати (в організованому порядку)», утвореного від преф. *про-* від *довольствовать* «постачати потрібні предмети, головним чином харчі» (пор. *довольство* «достаток, матеріальна забезпеченість», *довольствие* «утримання, обмундирування, провіант, харчі»), похідного від *довольно* «скільки хочеш; скільки потрібно, достатньо». Таким чином, в основі дієслова лежить слово, споріднене й українському *доволі* (ЕСУМ, IV, с. 593). Назва має омонімічний відповідник у сучасній українській літературній мові й позначає їстівні припаси, продукти харчування, харчі (СУМ, VIII, с. 172).

Назва *страва* [с т 'р а в а] походить від дієслова *травити* – п. *trawić* «споживати, з'їдати», ст.-сл. *травити* «поїдати», псл. *traviti* (ЕСУМ, V, с. 614). Лексема має синонімічний варіант *потрава* [п о т 'р а в а], який майже вийшов з ужитку. Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові й позначає приготовлені для їди продукти харчування (СУМ, IX, с. 746).

Печеніна [п е ч е 'н' і н а] – лексема на позначення печеної їжі. Номінація такої їжі представлена субстантивованим прикметником (дієприкметником) у формі середнього роду: *печене*. Обидві назви пов'язані з дієсловом *печи* (*пекти*) < псл. **pekti* (ЕСУМ, IV, с. 329). Назва не має

відповідника в сучасній українській літературній мові. У досліджуваній гівірці лексему вживають на позначення печеної або спеченої страви.

Смаженіна [с м а ж е 'н' і н а] – лексема на позначення смаженої їжі. Походить від дієслова *смажити* за способом приготування. Походить від псл. *stajiti* «смажити» (ЕСУМ, V, с. 314). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові й позначає м'ясну страву, смажене або запечене м'ясо (СУМ, IX, с. 392).

Праженя [п р а 'ж е н' а] позначає страву зі смажених яєць. Походить від псл. *pražiti* «смажити, підсмажити» (ЕСУМ, IV, с. 553). У сучасній українській літературній мові назва має відповідник – *п्राженя*.

Назва *шквареніна* [ш к в а р е 'н' і н а] використовується на позначення спеченого сала або м'яса. Назва утворена від дієлова *шкварити*, що споріднене із псл. *skvar* «вогонь, горіння» (ЕСУМ, VI, с. 430). Лексема має відповідник у сучасній українській літературній мові – *шквареніна*.

Лексема *вариво* ['в а р е в о] позначає будь-яку їжу, що зварена або вариться (СУМ, I, с. 292). Очевидно, назва пов'язана з дієсловом *варити* за способом приготування, яке походить від псл. *variti* «варити», пов'язане з *вьreti* «кипіти» (ЕСУМ, I, с. 332). Лексема має інший фонетичний відповідник в сучасній українській мові – *вариво*.

Лексема *сніданне* [с 'н' еⁱ д а н': е] позначає будь-яку їжу, приготовлену на сніданок (СУМ, IX, с. 425). Походить від дієслова *снідати* – псл. *snědati*, др. *snědati*, п. *sniadak*, утворене від преф. *-sъn* та дієслова *jesti* (ЕСУМ, V, с. 335). Назва має інше фонетичне вираження в сучасній українській літературній мові – снідання й позначає ранковий час, коли снідають (СУМ, IX, с. 425).

Слово *обідання* [о 'б' еⁱ д а н': е] номінує будь-яку їжу, приготовлену на обід. Походить від др. *obědъ*, п. *obiad*, псл. *obědъ*, утворене від преф. *ob-* та дієслівної основи *-ěd* «їсти» (ЕСУМ, IV, с. 134). Назва має інше фонетичне вираження в сучасній українській літературній мові – *обід* (СУМ, V, с. 503).

Лексема *вечера* [в е 'ч е р а] позначає будь-яку їжу на вечір. Походить від слова *вечір*, дієслова *вечеряти*, за часом приготування – др. *вечерьъ*, п. *wieczór*, ст.-сл. *вечерьъ*, псл. *vecerъ* < **veker* (ЕСУМ, I, с. 367). Лексема має відповідник у сучасній українській літературній мові – *вечера* й позначає споживання їжі ввечері (СУМ, I, с. 344).

Слово *бурда* [б у р 'д а] номінує неякісну їжу або страву; несмачну, рідку їжу; р. *бурда* – очевидно, запозичене через російське посередництво; тат. *бурда* «каламутний напій, суміш різних рідин» є суфіксальним утворенням від основи тюрк. *bor-* / *bur-* «вертіти, крутити» (ЕСУМ, I, с. 299). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові й використовується на позначення каламутної, несмачної рідкої страви або напою (СУМ, I, с. 257).

Лексема *гостинец* [г о с 'т и н е ц] позначає їжу або страви, які давали в подарунок. Пов'язане із укр. *гість* від псл. *gostъ* «чужинець, чужоземець» (ЕСУМ, I, с. 517). У сучасній українській літературній мові назва позначає якусь річ або ласощі, які привозять, приносять або передають звідки-небудь як подарунок (СУМ, II, с. 143).

Готов'є [г о 'т оу в ј е] позначає сукупність вже готових страв або тих, які необхідно приготувати. Назва походить від псл. *gotovъ*. Має синонімний відповідник *готовка* [г о 'т оу в к а], що походить від п. *gotowka*, *gotowizna*, ч. *hotovnost* як результат лексикалізації словосполучення типу *готова річ* (ЕСУМ, I, с. 577). У сучасній українській мові вживають відповідник *готування*, що вказує на дію за значенням *готувати* (СУМ, II, с. 148).

Крім зазначених назв, виявлено лексеми на позначення десертної їжі: *канфети*, *солотке*.

Номен *канфети* [к а н 'ф' е т и] походить від ч. *konfet*, слц. *konfekt*; запозичення з італійської мови іт. *konfetto* «цукерка», зводиться до лат. *confectus* «вироблений, виготовлений» (ЕСУМ, II, с. 559). У говірці наявний синонім *конхвет* [к о н 'х в е т]. Слово має відповідник у сучасній українській літературній мові – *цукерка* й позначає солодкий кондитерський

виріб, виготовлений із різних продуктів, зварених з цукром, що має вигляд невеличкого шматочка, кульки, плиточки (СУМ, XI, с. 246).

Лексема *солотке* [с о 'л о т к е] походить від псл. *soldъкъ* «солодкий», споріднене зі ст.-сл. *сладъкъ* «солодкий», др. *солодъ* (ЕСУМ, V, с. 348). Слово використовується й у сучасній українській літературній мові у фонетичній формі *солодке* (СУМ, IX, с. 446).

Таким чином, за походженням досліджувана лексична група є неоднорідною. Близькі за значенням слова вступають у різноманітні семантичні взаємозв'язки, які первісно не були диференційованими. Усі компоненти ряду характеризувалися наявністю спільного значення «те, що їдять; що придатне для харчування».

3.2. Назви продуктів харчування рослинного та тваринного походження

Дослідивши лексико-семантичну групу на позначення продуктів харчування рослинного та тваринного походження, виокремлюємо такі номінації: *агрус (крижовнік), клубніка, маліна, смородіна, брусніка, ожина, пурічки, клюква, калина, вішня, лича, бурак (кормови, красни, сахарни), гурок (кісли, сольони, мариновани, солодки, свіжи, жовтляк, стари, корнешон), зернета, зелле, кукуруза, кияхи, картошка, насенне, окроп, орех, лещина, памедора (помидора), перец (горки, червони, гостри, солодки), сонешник (солонешник), сельдєрей, яблуко, баклажан, синенькіє, яйце, сільодка, тулька.*

Агрус [а г р у с] – кущова рослина з колючими гілками та великими кисло-солодкими їстівними ягодами (СУМ, I, с. 18). Назва походить від п. *agrest* – через польську мову, у якій *agrest* в XV – XVI ст. означало «кисле вино з незрілого винограду», пізніше «агрус» запозичено з італійської мови: іт. *agresto* «зелений виноград» (ЕСУМ, I, с. 47). Має синонімний відповідник, який використовують у досліджуваній говірці, – *крижовнік* [к р и 'ж о в н' і к]. Очевидно вживання такої назви пов'язане із впливом російської мови на питому. Літературним відповідником до цієї лексеми є слово *агрус*.

Клубніка [к л у б 'н' і к а] – трав'яниста багаторічна рослина, яка цвіте білими квіточками й дає їстівні соковиті ягоди (СУМ, VII, с. 103). Запозичення з російської мови, оскільки р. *клубника* пов'язане з *клубень* «бульба» з огляду на форму ягід (ЕСУМ, II, с. 466). Назва має відповідник у говірці – *полуниця* [п о л у 'н и ц а]. Етимологічне значення не зовсім ясне, можливо, пов'язане з *паленіти* (< поленіти) «яскраво горіти, червоніти (дозрівати)» з огляду на яскраво-червоний колір ягоди (ЕСУМ, IV, с. 505). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові *полуниця*.

Маліна [м а 'л' і н а] – багаторічна чагарникова ягідна рослина з кисло-солодкими запашними ягодами темно-червоного кольору (СУМ, IV, с. 607). Назва походить від псл. *malina*; загальноновизнаної етимології не має. Зіставляється з лит. *melynas* «синій»; пов'язується також з лат. *morit* «шовковиця, ожина» (ЕСУМ, III, с. 372).

Смородіна [с м о 'р о д и н а] – багаторічна чагарникова ягідна рослина родини ломикаменевиx з чорними ягодами (СУМ, IX, с. 417). Назва походить від псл. **smorda* «смородина», пов'язане з *smordъ* «сильний запах», до якого також зводиться укр. *сморід*; назва зумовлена сильним різким запахом рослини (ЕСУМ, V, с. 328).

Брусніка [б р у с 'н' і к а] – напівкущова вічнозелена рослина (СУМ, I, с. 242). Назва походить від псл. **brusъnica* < **brous-in-ik* (ЕСУМ, I, с. 270). Має відповідник у сучасній українській літературній мові – *брусниця*.

Ожина [о 'ж и н а] – багаторічна кущова або напівкущова рослина з дугоподібними гілками та їстівними плодами (СУМ, V, с. 648). Назва походить від псл. *ežina*, пов'язана з *ežъ* «їжак»; пояснюється наявністю в рослини колючок (ЕСУМ, IV, с. 165).

Пурічки [п у 'р' і ч к и] – багаторічна кущова або напівкущова рослина з їстівними плодами червоного кольору (СУМ, VII, с. 262). Очевидно, запозичення з польської мови; п. *porzeczka* «порічка, агрус» утворено з прийменника *po* «по» та іменника *rzeka* «ріка» у зв'язку з тим, що дика

смородина й агрус ростуть понад річками (ЕСУМ, IV, с. 523). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові – *порічки*.

Клюква [к 'л' у к в а] – вічнозелена кущова сланка рослина з тонкими ниткоподібними гілками, що дає червоні їстівні ягоди (СУМ, II, с. 547). Назва походить від ч. *klikva*; запозичення з російської мови: рос. *клюква*, пов'язують з *клюка*, із звуконаслідувальним **клюк* (звук розчавленої ягоди), з *клюкати* «шуміти» із старою назвою журавля (ЕСУМ, II, с. 468). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові – *журавлина*.

Калина [к а 'л и н а] – кущова рослина родини жимолостевих, що має білі квіти й червоні гіркі ягоди (СУМ, IV, с. 76). Назва походить від псл. *kalina*, похідна від *kalь* «мокра земля, болото, драговина, грязь». Назва зумовлена вологолюбністю цієї рослини та її поширеністю в болотистих місцях. Існують припущення про запозичення з дінд. *kalah* «чорний, синьо-чорний» з огляду на чорний колір ягід рослини, до яких початково могла застосовуватися назва *горобина*; з псл. *kaliti* «гартувати, розжарювати» на тій підставі, що червоні плоди рослини подібні за кольором до розпеченого заліза (ЕСУМ, II, с. 350).

Вишня [в' і ш н' а] – плодове дерево звичайно з довгими тонкими гіллячками, на яких визрівають соковиті темно-червоні ягоди, і цілісним темно-зеленим листям (СУМ, I, с. 544) . Походить від псл. *višnja*, споріднене з лат. *viscum*, гр. *ἰξος* «пташиний клей»; припускався зв'язок з гр. *βυσσινος* «темно-червоний» (ЕСУМ, I, ст. 387). Важливо, що у множині ця лексема змінюється на *вишне*, у якій зберігається давня флексія *ε*. У сучасній українській літературній мові номінація має відповідник *вишня*.

Лича [л и 'ч а] – різновид звичайної плодової сливи (СУМ, I, с. 33). Запозичено з аз. *alīča* «алича, дрібна слива», що походить від перс. *alīče* (ЕСУМ, I, с. 61). Літературним відповідником в українській мові є слово *алича* (СУМ, I, с. 33).

Бурак [б у 'р а к] – городня овочева однорічна або багаторічна рослина родини лободових з коренеплодами темно-червоного із синім відтінком або

білого кольору (СУМ, I, с. 262). Запозичено через польську мову з слат. *borāgo* або іт. *borragine*. Вважають, що буряк як назва рослини походить від назви кольору *bury*, контамінованої із середньовічним *borak*, *burak*, споріднене з ч. *buryňa* «кормовий буряк» (ЕСУМ, I, с. 305).

Серед видів цієї рослини в говірці села Підруддя розрізняють такі:

- *кормови* [к о р м о 'в и] – сорт буряка, коренеплоди якого використовують для відгодівлі худоби;
- *красни* ['к р а с н и] – сорт буряка, коренеплоди якого використовують для приготування їжі;
- *сахарни* ['с а х а р н и] – сорт буряка, коренеплоди якого є основою для сировини, з якої виготовляють цукор.

Ці лексеми мають відповідники в літературній мові: кормовий буряк, столовий буряк, цукровий буряк.

Гурок [г у 'р о к] – овочева городня рослина родини гарбузових із сланким стеблом і невеликими довгастими зеленими плодами (СУМ, V, с. 614). Загальноприйнятої етимології не має, здебільшого пов'язують із гр. *ἄωρος* «несвоєчасний, передчасний, незрілий», оскільки огірки їдять зеленими (ЕСУМ, IV, с.153).

У говірці села Підруддя розрізняють види огірків залежно від способу приготування. Серед них наявні такі:

- *кісли* ['к' і с л и] – той, який приготували внаслідок бродіння або тривалого соління. Відповідник в українській літературній мові – *квашений огірок*;
- *сольони* [с о 'л' о^у н и] – той, що консервують у соляному розчині. Літературний відповідник – *солений огірок*;
- *мариновани* [м а р и 'н о в а н и] (*солодки*) [с о 'л о д к и] – той, що консервують у маринаді. Відповідник у сучасній українській літературній мові – *маринований огірок*;

Також існують різновиди огірків за стадією дозрівання:

- *свежи* ['с в' е^і ж и] – стиглий або недавно зірваний. Відповідник у літературній мові – *дозрілий, свіжий*;

- *жовтляк* [ж о в 'т л' а к] (*стари*) [с т а 'р и] – переспілий плід огірка, який зазвичай використовують для збору насіння. Лексема *жовтляк* мотивована жовтим кольором перезрілого плоду. Має літературний відповідник *жовтяк* (СУМ, II, с. 542).

- *корнєшон* [к о р н' е 'ш о н] – дрібний молодий нестиглий огірок (СУМ, IV, с. 294). Запозичене з фр. *cornichon* «корнішон», спочатку «ріжок», що походить від лат. *cornū* «ріг» (ЕСУМ, III, с. 32). У літературній мові наявний відповідник – *корнішон*.

Зернета [з е р н е т а] – соняшникове або гарбузове насіння. Походить з псл. **z'ŕno*, *z'ŕěti* (укр. *зрїти*) (ЕСУМ, II, с. 260). Літературний відповідник *зерно* позначає дрібний плід хлібних злаків або насінину плоду певної рослини (СУМ, III, с. 560).

Зелє [з'е' л': е] – сукупність різних трав'янистих рослини (кропу, петрушки, базиліку і т. ін.), які вживають окремо або додають у страви. Походить від псл. **zelenъ(jь)*, споріднене з лит. *žole* «трава, зелень», м. *зелје* «травяні рослини, вживані у страви» (ЕСУМ, II, с. 257). Назва має літературний відповідник в українській мові *зелень* (СУМ, III, с. 555).

Кукуруза [к у к у 'р у з а] – рослина родини злакових, що має грубе високе стебло та їстівні зерна, зібрані в качан (СУМ, IV, с. 388). Походження слова не зовсім з'ясовано. Можливо, воно споріднене зі слн. *kukurjav* «кучерявий» і болг. *кукуряк* «чемериця». Не винятком є і зворотне запозичення з румунської мови, в якій *siciruz* «кукурудза» виникло на основі укр. *кокорудка* «шишка» (ЕСУМ, III, с. 131).

У говірці також використовують номінацію *кияхи* [к и ј а 'х и] на позначення качанів кукурудзи. Лексема є похідною від псл. *кујь* «кий, молот, довбня». Припускають, що така назва мотивована тим, що качани кукурудзи на вигляд нагадують довгу палицю або кий (ЕСУМ, II, с. 442).

Картошка [к а р 'т о ш к а] – однорічна трав'яниста рослина з їстівними бульбами, багатими на крохмаль, які вживають як їжу або як корм для тварин (СУМ, IV, с. 112). Через російську і польську мови запозичено з

німецької. Так, н. *Kartoffel* «картопля» походить від іт. *tartufo* «трюфель (від лат. **terrae tufer* «земляна бульба») (ЕСУМ, II, с. 396). У літературній мові наявний відповідник *картопля*.

Насенне [н а 'с' е н': е] – дрібні плоди насінневих рослин (СУМ, V, с. 188). Походить від псл. *sėti, sějo* (ЕСУМ, V, с. 259). Літературний відповідник – *насіння*.

Окроп [оʷ к 'р оʷ п] – однорічна городня рослина родини зонтичних (СУМ, IV, с. 356). Споріднене з р. *укроп*, б. *кроп*, др. *кропъ*; лексема виникла в результаті метатези попереднього **копръ*, на яку вплинуло дієслово *кропити* і його похідні (ЕСУМ, III, с. 97). Відповідник в літературній мові – *кріп*.

Орех [о 'р е" х] – плід дерева родини горіхових з їстівним ядром і твердою шкаралупою (СУМ, II, с. 131). Походить від псл. *orěxъ*. Існує думка, що початкове *o* в слов'янських мовах є префіксом, приєднаним до основи дієслова *rěšiti* «розв'язати», спорідненої з лит. *rieš-* у похідній назві *riešutas* «горіх», *rišti* «зв'язувати, розв'язувати». У такому разі назва мотивується тим, що горіхи родять в'язками, купками (ЕСУМ, I, с. 567). Лексема має літературний відповідник – *горіх*.

Лещина [л' е 'ш ч и н а] – кущ родини березових з їстівними плодами (горіхами) (СУМ, IV, с. 534). Походить від псл. *lěska* «ліщина», *lěščina*. Припускають також спорідненість з *lěszь, lěsa* і зв'язок із первісним значенням слова «лісове дерево; лісовий плід». Зіставляють і з псл. *loza* «лоза» (ЕСУМ, III, с. 267). Літературним відповідником в українській мові виступає слово *ліщина*.

Памедора [п а м е 'д о р а] – однорічна овочева рослина родини пасльонових з червоними або жовтими їстівними плодами (СУМ, VII, с. 123). Має діалектний синонім – *помидора* [п о м и 'д о р а]. Споріднене з р. *помідор*, б. *помідор*, п. *potidor*, що походить від іт. *potidori* (мн.), *potodoro* (одн.) (ЕСУМ, IV, с. 509). Відповідник в сучасній українській літературній мові – *помідор*.

Перець [п е р е ц] – овочева напівкущова або трав'яниста рослина, плоди якої мають вигляд стручків (СУМ, VI, с. 318). Походить від псл. *рърьръ*, запозиченого з лат. *pipere* «перець» і походить від гр. *πεπερι* «перець», що зводиться до дінд. *pirralī* «зернина перцю» (ЕСУМ, IV, с. 346).

У говірці села Підруддя перець розрізняють за смаком:

- *горки* [г о^у р к и] – той, що має своєрідний їдкий, різкий смак. Представники говірки ще називають його *гостри* [г о с т р и] або *червони* [ч е р ' в о н и]. Літературні відповідники: *гіркий, гострий, перець чилі*;

- *солодки* [с о ' л о д к и] – той, який має приємний смак. Відповідник у літературній мові – *болгарський перець*.

Ревень [р е в е н'] – трав'яниста багаторічна рослина з великим листям і товстим корінням (СУМ, VIII, с. 471). Запозичене з тур. *ravent*, що походить від перс. *rāvend* (ЕСУМ, V, с. 40). Відповідник в українській літературній мові – *ревінь*.

Сонешник [с о ' н е ш н и к] – однорічна трав'яниста олійна рослина родини складноцвітих з високим грубим стеблом і великою жовтою квіткою (суцвіттям) (СУМ, IX, с. 461). Похідне утворення від *сонце*; назва зумовлена схожістю квітки соняшника із сонцем, а також тим, що його квітка постійно повертається до сонця (ЕСУМ, V, с. 354).

У говірці є відповідник *солонешник* [с о л о ' н е ш н и к]. Можливо, це похідне утворення від *сіль, солоний*, а назва зумовлена тим, що ця рослина росте на засолених ґрунтах (ЕСУМ, V, с. 349). У сучасній українській літературній мові існує відповідник *соняшник*.

Сельдере́й [с' е л' д' е ' р е й] – дворічна овочева городня пряна рослина родини зонтичних (СУМ, IX, с. 118). Номінацію запозичено з р. *сельдерей, селерей*, звідки і б. *сельдэрэй*, виводиться від гол. *selderij*, яке через н. *Sellerie*, фр. *céleri* і лат. *selīnum* пов'язується з гр. *σελινον* (ЕСУМ, V, с. 209). Відповідником у літературній мові є слово *селера*.

Яблоко [j а б л о к о] – плід яблуні, який має кулясту форму (СУМ, XI, с. 619). Походить від псл. *(j)ablъko* (< **āblu-*); споріднене з

лит. *obiolys* «яблуко», р. *яблуко*, б. *яблык*, др. *ябљко* (ЕСУМ, VI, с. 530). Літературний відповідник – *яблуко*.

Баклажан [б а к л а 'ж а н] – однорічна овочева рослина з плодами довгастої форми синього або фіолетового кольору (СУМ, I, с. 92). Запозичення з тур. *patlican* походить від перс. *bādinžān*, ар. *bādinžān* (ЕСУМ, I, с. 120).

Назва має відповідники в говірці: *синенькіє* ['с и н е н' к' і j е]. Очевидно, овоч дістав таку назву через свій синій колір. Можна припустити, що така назва споріднена з псл. *sinjъ*, *sivъ* «сивий» і зіставляється з дінд. *śūāmah* «чорний, темний» (ЕСУМ, V, с. 236). Відповідник в літературній мові – *баклажан*.

Яйце [j а° j 'ц е] – захищена від зовнішнього впливу різними оболонками чи шкаралупою овальної форми сукупність білка й жовтка, з яким утворюється зародок птахів та деяких тварин (СУМ, XI, с. 631). Походить від псл. **aje* (> *jaje* / *vaje*), (зменш.) **ajъse*; пов'язують з іє. *aiis* «птах» (ЕСУМ, VI, с. 539). Примітним є те, що номінація зберігає двоїну *дъві* [д' в' і°] *ййці* [j а° j 'ц' і°], а родовий відмінок множини представлений формою *йцу* [j: е ц]. Літературний відповідник – *яйце*.

Сільодка [с' і 'л' о д к а] – невелика морська промислова риба, яку вживають у засоленому або копченому вигляді (СУМ, V, с. 758). Синонімічний відповідник – *селдець* [с е 'л е д е ц]. Запозичено в давньоруську мову, очевидно, з давньоісландської; можливий зв'язок з дісл. *sild*, дшв. *sill*, норв. *sil* «оселедець». В українській мові слово зазнало формальної видозміни і дістало приставне о (ЕСУМ, IV, с. 218). Літературний відповідник – *оселедець*.

Тюлька [т у л' к а] – дрібна морська промислова риба родини оселедцевих (СУМ, X, с. 334). Запозичено з р. *тюлька* «дрібна рибка», очевидно, через проміжну форму **тилька*, яка походить від р. *кілька* «кілька, шпрот», назви біологічно спорідненої риби (ЕСУМ, V, с. 694). У літературній мові існує відповідник *тюлька*.

3.3. Назви молочних продуктів

На позначення різновидів молочних продуктів та виробів із них виявлено такі лексеми: *молоко, молозиво, сир, сироводка, кісляк, сиродой*.

Молоко [м о л о 'к о] – продукт харчування, одержуваний від деяких сільськогосподарських тварин (СУМ, IV, с. 789). Давня назва, яка походить від др. *молоко*, п. *mleko*, ч. *melko*, псл. **melko* з недостатньо з'ясованою етимологією; здебільшого зіставляється з р. [молукита] «болото», лит. *malkas* «ковток»; вважається також запозиченням з германських мов (герм. **meluk* – «молоко»; найбільш імовірним є давній зв'язок з молозиво (псл. **melzivo*, **melzti* «доїти»; іє. **melk* – як звуковий варіант кореня – *mel* (ЕСУМ, III, с. 503).

Молозиво [м о 'л о з и в о] – густе молоко після пологів корови (СУМ, IV, с. 789). Назва походить від п. *mlodzivo*, ч. *mlezivo*, болг. *Мълзя* «доїти», псл. **melzivo*, **melzti* «доїти»; – споріднене з лит. **mulzti* «доїти» (ЕСУМ, III, с. 503).

Сир ['с и р] – харчовий продукт, який одержують з молока, при його сквашуванні й відокремленні сироватки (СУМ, IX, с. 197). Лексема походить від др. *сырь*, п. *sur*, болг. *сирене*, псл. *surь*; споріднена з лит. *syris* – «сир», дісл. *syra* – «кисле молоко». (ЕСУМ, V, с. 241)

Сироводка [с и 'р о в о д к а] – рідина, яка виділяється при згортанні молока та при утворенні з нього кислого молока й сиру (СУМ, IX, с. 200). Назва походить від п. *serwatka*, ч. *syrovatka*, слц. *srvatka* – етимологія не зовсім зрозуміла; зв'язок із назвою «сир» може бути вторинним, пов'язується з псл. *surь* «сировий», *surovь* кислий, рідкий»; зіставляється також з лат. *serum* «сироватка, водяниста рідина» (ЕСУМ, V, с. 242).

Кісляк [к' і с 'л' а к] – загусле кисле молоко (СУМ, IV, с. 154). Назва утворена від слова *кислий*, яке походить від псл. *kysti* «киснути; (первісно) мокнути» (ЕСУМ, II, с. 438).

Сиродой [с и р о 'д о^y ї] – свіжонадоєне молоко. Лексема є складним утворенням з основ прикметника *сирий* і дієслова *доїти* (ЕСУМ, V, с. 243).

Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові – *сиродій* (СУМ, IX, с. 201).

3.4. Назви страв, основними компонентами яких є продукти харчування рослинного й тваринного походження

До переліку номінацій страв, основними компонентами яких є продукти харчування рослинного та тваринного походження входять такі: *посербанка*, *юшка* (*гречана*, *юшка з квасолею*, *грибна*, *горохова*, *рибна*, *уха*, *щипанка*), *суп*, *борщ* (*щавльови*, *зелени*, *красни*, *кісли*, *холодни*, *капусняк*), *затірка*, *росольнік* (*росолник*), *сирники*, *драгле*, *бабка*, *олей*, *амлет*, *голуби*, *котлет*, *пудліва* (*сос*), *крокоделька*, *тюхтелі*, *шкварка*, *пророще сало*, *балабонци*.

Посербанка [п о с' е р 'б а н к а] – рідка страва з картоплею та м'ясом. Очевидно, назва утворена від слова *сьорбати*, що походить від псл. **s^brb-*/*serb-* (ЕСУМ, V, с. 493). Лексема не має відповідника в сучасній українській літературній мові.

Юшка [й у ш к а] – рідкий м'ясний бульйон, у який додаються крупи, картопля, підсмажена морква з цибулею та, рідше, зелень. Назва походить від псл. *juxa*, [*иха*]. Укр. *юха* є продовженням др. *юха* (ЕСУМ, VI, с. 527). Залежно від того, який інгредієнт додається до страви, назва має такі різновиди:

- *гречана* [г р е 'ч а н а];
- *юшка з квасолею* [й у ш к а з к в а 'с о л е й у];
- *грибна* [г р и б 'н а];
- *горохова* [г о 'р о х о в а];
- *рибна* [р и б н а] (*уха* [у 'х а]);
- *щипанка* [ш 'ч и п а н к а] – юшка, яку готують з грибного відвару, у який додаються галушки та овочі. Назва утворена від дієслова *щипати*, що походить від псл. *šćipati* «щипати; різати, відокремлювати» і споріднена з лит. *skūpata* «невеликий шматочок, крихта» (ЕСУМ, VI, с. 509). Таке утворення мотивовано тим, що до страви додавали невеликі щипані шматки тіста.

Суп [‘с у п] – рідка страва. Назва походить від фр. *soupe* – «суп» та англ. *soup* (ЕСУМ, V, с. 476).

Борщ [‘б о р ш ч] – рідка страва, що вариться з посічених буряків, капусти, з додаванням картоплі та різних приправ (СУМ, I, с. 222). Номінує одну з найпопулярніших українських страв. Назва походить від псл. **bьrscь* < *bьrstjь*. Для слов’янських форм значення «борщівник» первісне, потім – «юшка з борщівника», і нарешті – «юшка, суп з буряка і капусти». Пізніше слово поширилося і в інших мовах: р. *борщ*, слц. *borsc*, болг. *борш* (ЕСУМ, I, с. 236).

Залежно від основного інгредієнта, з якого готується страва, борщ має такі різновиди:

- *щавльови* [ш ч а ў ‘л’ оу в и] – основним інгредієнтом є зелений щавель. Ця лексема в давнину мала й іншу синонімічну назву – *зелени* [з е ‘л е н и] борщ, який варили навесні з молодого кропиви, лободи, листків буряка та заправляли сметаною;
- *красни* [‘к р а с н и] – основним інгредієнтом є червоний буряк;
- *кісли* [‘к’ і с л и] – основним інгредієнтом є квашена або кисла капуста. Лексема має синонімічну за значенням назву – *капусняк* [к а п у с ‘н’ а к];
- *холодни* [х о ‘л о д н и] – молодий городній буряк варили, різали соломкою, заправляли квасом-сирівцем, сироваткою (маслянкою, сметаною), додавали зелень петрушки, кропу, цибулі, часнику, по можливості круто зварене яйце. Це був сирий борщ, оскільки варили (та й то окремо) лише буряк. Їли охолодженим, нерідко з вареною картоплею замість хліба, готували виключно влітку. Назва походить від способу приготування (Артюх, 1994, с. 87).

Затірка [з а ‘т’ і р к а] – рідка страва, яка готується з картоплі, овочів і кульок з розтертого борошна. Імовірно, назва утворена від дієслова *затирати*, яке походить від псл. **terti* «терти» (ЕСУМ, V, с. 559). Така

номінація мотивується способом приготування, оскільки борошно, яке входить до складу страви, затирали (розтирали).

Росольник [р о 'с о' л' н' і к] (*росолник*) [р о 'с о' л н и к] – юшка, у яку додавалися кислі огірки та розсіл з них. Очевидно, лексема дістала назву від слова *розсіл*. Походить від ч. *rosol* «насичена солями рідина», псл. **orzsolъ* – «солоня рідина», утворене за допомогою префікса **orz-* «роз» від *soliti* «солити». Розглядається також як віддієслівний іменник від **orzsoliti*, у якому *-sol* пов'язується з лит. *salti* «розтавати» (ЕСУМ, IV, с. 593). Назва має відповідника в сучасній українській літературній мові – *розсольник* (СУМ, VIII, с. 813).

Сирники ['с и р н и к' і] – млинець із начинкою із сиру (СУМ, IX, с. 198). Лексема мотивована назвою основного інгредієнта – сир.

Драгле [д р а г 'л' е'і] – застиглий відвар із кусочками м'яса. Назва походить від п. *dragle* «драглі», похідні утворення від псл. *dragle* «дрижати, трястися» (ЕСУМ, II, с. 120). Назва має відповідник у сучасній українській літературній мові – *холодець* (СУМ, XI, с. 115).

Бабка ['б а б к а] – печена страва з локшини, рису, сиру і т. ін. (СУМ, I, с. 76) Назва пов'язана з баба, яке походить від псл. *baba* «галушка, кругле печиво», а також з основою псл. *bab-* «надуватися, розбухати, бути кулястим». Споріднене з п. *baba* «рід печива, паска», ч. *baba* «вид страви», слц. *baba* «паска» (ЕСУМ, I, с. 103). У сучасній українській літературній мові звучить так само.

Олей [о 'л' е'і j] – рідка жирова речовина, яку добувають з насіння або плодів деяких рослин (СУМ, V, с. 690). Походить від псл. *olějъ*; запозичення з лат. *oleum* «олія» походить від гр. **ελαι*, що разом з вірм. *ewl* «олія» зводиться до невідомого середземноморського джерела (ЕСУМ, IV, с. 182). У літературній мові наявний відповідник *олія*.

Амлет [а м 'л' е т] – смажена страва з яєць, збитих на молоці або бульйоні, іноді з додаванням борошна (СУМ, VII, с. 103). Запозичення з фр. *omelette* походить від давнішого *amelette*, що виникло шляхом метатези з

**alemette* (< *alumette*), джерелом якого є *alumelle*, пов'язане з дфр. *lemelle* «тонка пластинка металу» (на основі схожості форми), що зводиться до лат. *lāmella* (ЕСУМ, IV, с. 187). Літературний відповідник – *омлет*.

Голуби [г о л у 'б и] – страва з м'ясного або іншого фаршу, тушкованого в капустияних листках (СУМ, II, с. 119). Ймовірно, утворене від *голуб*, що походить від псл. *golǫbь*. Така номінація зумовлена певною подібністю страви та птаха (ЕСУМ, I, с. 557). Відповідник у сучасній літературній мові – *голубці*.

Котлет [к о т 'л е т] – харчовий виріб із посіченого чи меленого м'яса або риби, довгастої або круглої форми (СУМ, IV, с. 311). Запозичення з фр. *côtelette* «котлета», що походить від *côte* «ребро», зводиться до лат. *costa* «ребро» (ЕСУМ, III, с. 60). В українській літературній мові наявний відповідник *котлета*.

Пудлива [п у д 'л' і в а] – рідка приправа до страви (СУМ, VI, с. 449). Походить від псл. *liti*, **l̥jǫ* «лити», **l̥jati*, **l̥jǫ* (ЕСУМ, III, с. 247).

У говірці наявний синонімічний відповідник *сос* [с оʸ с]. Слово запозичене із західноєвропейських мов: фр. *sauce* «соус», н. *Sauce, Sosse*, англ. *sauce* «соус, приправа», які походять від лат. *salsa* «посолена (юшка)», що зводиться до *sāl* «сіль» (ЕСУМ, V, с. 360). Відповідник у літературній мові – *підлива*.

Хрокоделька [х р о к о 'д е л' к а] – кулька з меленого м'яса або риби, зварена у бульйоні (СУМ, X, с. 644). Запозичене з іт. *frittadella* «спечений на сковороді», утвореного від *fritto* «смажений, печений», яке походить від лат. *frīgo* «печу, смажу» (ЕСУМ, VI, с. 131). Відповідник у літературній мові – *фрикаделька* (рідше *фрикадель*).

Тюхтелі [т' у х 'т' е л' і] – підсмажені або тушковані кульки з м'ясного або риbachого фаршу з додаванням рису (СУМ, X, с. 336). Етимологію не з'ясовано. Можливо, запозичене від р. *тефтели*. Відповідник в українській літературній мові – *тюфтельки*, рідше *тефтельки*.

Шкварка [ш к в а р к а] – підсмажений шматок сала, з якого частково витопився жир (СУМ, XI, с. 473). Утворення, споріднене зі *сквар*, до варіативності *ск-* / *шк-*. Походить від псл. *skvarъ*, *skvara*, пов'язане зі **skverti* «розтоплювати»; можливо, звуконаслідувальне утворення (ЕСУМ, V, с. 268).

Пророще сало [п р о 'р о ш ч е 'с а л о] – шматок сала, що має прошарки мяса. Дієприкметник *пророщий* утворено від дієслова *рости*, яке походить від псл. **orsti* «рости» (ЕСУМ, V, с. 126).

Балабонци [б а л а 'б о н ц и] – невеликі млинці з тертої картоплі. Така назва споріднена з укр. *балабон* «земляний горіх», яка, очевидно, є результатом контамінації форм типу *балабанка* «велика квасоля; сорт великої картоплі» і *балабон* «дзвоник, брязкальце». Також існує думка, що початкова частина слова *бала-*, ймовірно, зближена зі словами *балабух* і под. за ознакою круглої форми (ЕСУМ, I, с. 122). За словами носіїв говірки, раніше *балабонцями* називали невеликі вироби з тертої картоплі, що мали сферичну форму. Пізніше назва перейшла й на картопляні млинці круглої форми. У літературній мові відповідником слугує лексема *деруни* (СУМ, II, с. 254).

3.5. Назви виробів із тіста

Серед зафіксованих найменувань виробів із тіста виявлено такі: *буханка* (*буханец*), *булка*, *скіпка*, *пошкробок*, *проскурка*, *пірог*, *сухар*, *аладі*, *налисник*, *соднікі*, *галушкі*, *корж*, *пранікі*, *вареникі*, *пілімені*.

Для позначення назви хлібина використовують слово *буханка* [б у 'х а н к а], *буханец* [б у 'х а н е ц], яке має відповідник у сучасній українській літературній мові – *бухан* (СУМ, I, с. 266). Назва походить від слц. *bochnik*, п. *bochen*, р. *бухонец* «ситный хлеб» й утворена від п. *bochen* за допомогою суф. *-ик-* та випадіння е (ЕСУМ, I, с. 311). Паралельно вживають номінацію *булка* [б у л к а] – хліб з білого пшеничного борошна (СУМ, I, с. 253). Назва походить від псл. *bul-a* «куля» (ЕСУМ, I, с. 290).

Скіпка [с 'к' і п к а] – шматок відрізаного хліба. Назва походить від р. *скибка* «щепка, ломоть хлеба», п. *skiba*, н. *sciba* (ЕСУМ, V, с. 170).

Паралельно використовується слово *окраєц* [о к 'р а й е ц] – має паралель від слц. *krajik*, закарп. *окрайиц*, б. крайчикъ, яке від **kraj-ъс-ъ* «шматок хліба від краю, від кінця» (ЕСУМ, III, с. 73).

Пошкробок [п о ш к 'р оу б о к] – мала булочка, яку печуть з залишків тіста. Назва походить від сх.-слц. *poskrobek*, п. *poskrobek*, надсян. *підшкробок* «гірший пшеничний хліб» (Ганудель, 1978, с. 22) і пов'язана з дієсловом *шкребти*, яке від *skreb-*, що споріднене з лит. *skobti* (ЕСУМ, VI, с. 435)

Проскурка [п 'р о с к у р к а] – білий хлібець особливої форми, що використовується в православному служінні (СУМ, VIII, с. 286). Назва походить від цел. *проскоура*; фонетично видозмінене запозичення з гр. мови, що означає «приношу, даю» (ЕСУМ, IV, с. 603). Має відповідник у сучасній українській літературній мові *проскура*.

Пирог [п' і 'р оу г] – печений виріб із тіста з начинкою (СУМ, VI, с. 356). Назва походить від псл. *pirogъ* сх.-слц. *piroh*, утворене за допомогою суф. *-ogъ-* від *пиръ*, «пир» первісно «праздничний хліб» (ЕСУМ, IV, с. 373). Сучасним відповідником досліджуваної назви є слово *пиріг*. Залежно від начинки у досліджуваній говірці виявлено такі види пирогів: *пирог з сиром, маком, повидлом, яблочни, з капустой, червони* (у тісто таких пирогів додавався сік червоного буряка, саме через червонуватий колір тіста жителі села так їх називають).

Сухар [с у 'х а р] – висушений шматок хліба, булки (СУМ, IX, с. 863). Назва пов'язана зі словом *сухий* праслов'янського походження: псл. *sichъ* (ЕСУМ, V, с. 487).

Аладі [а 'л а д' і] – невеликий товстий млинець з борошняного тіста (СУМ, V, с. 687). Назва походить др. *оладья*, п. *olatka*, вважається запозиченням з грецької мови, що означає «олія» (ЕСУМ, IV, с. 178). Таке походження, можливо, мотивоване тим, що страву печуть на олії. Сучасним відповідником в українській літературній мові є слово *оладок*.

Налисник [н а 'л и с н и к] – тонкий млинець, у який загортається якась начинка, найчастіше з сиру (СУМ, V, с. 119). Форма *налисник* утворена від

кореня *лист-*: псл. **listъ* > *list-jan-I* > *list-jan-ik-ъ* > *na-list-jan-ik-ъ*. Слово виникло з *налистник* унаслідок спрощення групи *стн* > *сн* (ЕСУМ, IV, с. 33). Мотиви номінації – тоненький як листок, має форму листка. Назви мають паралель у закарпатських говорах *налисники*, сх.-слц. *nalesniki*, ч. *podlistniki*, п. *nalesniki* (Ганудель, 1978, с. 45).

Соднікі [с о д н' і к' і] – це млинці, тісто яких готується з борошна, сироватки з додаванням соди. Очевидно, таку назву страва отримала через основний інгредієнт – соду.

Галушки [г а 'л у ш к' і] – приготовлене з борошна та яйця тісто, яке нарізається дрібними шматочками, відварюється у воді або молоці (СУМ, II, с. 22). Походить від слц. *halusky* (ЕСУМ, I, с. 455). Різновидом страви в досліджуваній говірці є *галушки з маком та сиром*.

Корж [к о^у р ж] – плоский виріб круглої форми, що виготовлявся з прісного тіста (СУМ, IV, с. 289). Назва походить від слн. *krz* «кочан, булка» (ЕСУМ, III, с. 17). Має співзвучний відповідник в українській літературній мові.

Пранікі [п 'р а н' і к' і] – солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі, з додаванням прянощів (СУМ, VIII, с. 370). Етимологія слова не з'ясована. Сучасним відповідником в українській літературній мові є слово *пряники*.

Вареникі [в а 'р е н и к' і] – невеликий варений виріб, зліплений з прісного тіста з додаванням начинки (СУМ, I, с. 291). Назва співвідносна з дієсловом *варити* – від псл. **variti* (ЕСУМ, I, с. 332).

Пілімені [п' і л' і 'м' е н' і] – різновид вареників, які ліплять у формі вушок і начиняють фаршем із м'яса (СУМ, VI, с. 115). Запозичене з р. *пельмени*, яке походить із мови комі, де *пель-нянь* «вушка з хліба» (за зовнішньою подібністю) утворено зі слів *пель* «вуха» та *нянь* «хліб» (ЕСУМ, IV, с. 332). Відповідник в українській літературній мові – *пельмені*.

3.6. Назви нехмільних та хмільних напоїв

Назви напоїв мають давню історію та походження, тому й викликають неабиякий науковий інтерес.

У говірці села Підруддя використовують різні слова на позначення нехмільних напоїв: *жур*, *узвар* (*грушови*, *яблочни*), *кісель*, *кампот*, *сок*, *шипучка*, *чай* (*липови*, *мелісо ви*, *малінови*), *кришене молоко*.

Жур ['ж у р] – кисла страва з вівсяного борошна; п. *zur* – «кисла юшка», ч. *zour* – «кисле тісто», слн. *zur(a)* – «сироватка». Назва походить від двн. *sur* – «кислий», свн. *sur* – «кисле тісто», споріднене з псл. *surъ*, укр. *си'рий* (ЕСУМ, II, с. 209).

Узвар [у з 'в а р] – напій, для приготування якого використовують сухофрукти. Очевидно, назва походить від дієслова *варити*. На обстеженій території функціонують такі різновиди узвару: *грушови* ['г р у ш о в и], *яблочни* ['ј а б л о ч н и]. Сучасним відповідником аналізованої лексеми є назва узвар «солодка рідка страва з ягід та фруктів, зварених у воді» (СУМ, X, с. 405).

Кісель [к' і 'с' е' л'] – напій, у який додається крохмаль; залежно від його консистенції кісель може бути рідкий або густий. У досліджуваній говірці лексема використовується на позначення солодкої страви. Споріднене з болг. *кисел*, слн. *kisel*, ч. *kysely*, слц. *kysly* (ЕСУМ, II, с. 438). У сучасній українській літературній мові відповідником аналізованої назви є слово *кісель*, яке позначає драглисту страву з ягідного або фруктового сиропу, молока з домішкою крохмалю (СУМ, IV, с. 153).

Кампот [к а м 'п о т] – напій, приготовлений із сухофруктів, які кидають у киплячу воду й деякий час настоюють. Назва є запозиченням із фр. *compote* «компот», яке походить від лат. *compositus* «складений, складний». Споріднене з н. *kompott* (ЕСУМ, II, с. 543). У сучасній українській літературній мові лексема має відповідник *компот* і позначає солодку рідку страву з ягід та фруктів, зварених у воді (СУМ, IV, с. 252).

Сок [с о^у к] – це рідина, яка міститься в рослинах та деревах і збирається під час руху соків навесні. Назва походить від псл. *sokъ*, споріднена з болг. *сок*, др. *сокъ*, слц. *osoka*, псл. *sokъ*, лит. *sakai* – «деревна смола» (ЕСУМ, V, с. 251). Позначуваний напій вважається сезонним, адже його збирають під час руху соків навесні з дерев. Нині лексема використовується не тільки на позначення соків, зібраних з дерев, але й вижатих з фруктів чи овочів (СУМ, IX, с. 216). У сучасній українській літературній мові відповідником аналізованої лексеми є слово *сік*.

Шипучка [ш и 'п у ч к а] – рідкий шипучий напій із ягід. Напій дістав таку назву через свою властивість шипіти, яке походить від псл. *šipeti*, звуконаслідувального утворення, що передає шипіння і шелест різного роду (ЕСУМ, VI, с. 418).

Чай [ч а ї] – південна вічнозелена рослина, із висушеного й спеціально обробленого листя якої готують ароматний напій (СУМ, XI, с. 264). Назва запозичена з китайської мови через тюрксько-перське посередництво. Походить від тат. *chai*, кит. *chā* (ЕСУМ, VI, с. 276). Старожили використовували чай для лікування. Серед найпоширеніших різновидів цілющого чаю були такі: *малінови* [м а 'л' і н о в и], *мелісови* [м е 'л' і с о в и], *липови* ['л и п о в и].

Кришене молоко ['к р и ш е н е м о л о 'к о] – молоко, в яке додають нарізані дрібно шматки хліба. Прикметник *кришений* пов'язуємо з псл. *kruhъ* «уламок, шмат, брила», що є похідним від дієслова *krušiti* «розбивати, ламати на шматки, роздрібнювати», яке пов'язане чергуванням голосних з укр. *кришити* (ЕСУМ, III, с. 96).

На основі ознаки «хмільні напої» в говірці села Підруддя виявлено цілу низку лексем: *брага*, *гарелка* (*казьонка*, *пальонка*, *самогонка*, *первак*, *коза*), *віно*, *настойка* (*малінова*, *вішньова*, *калинова*), *наливка*.

Брага [б 'р а г а] – рід напою з просяного солоду; відходи горілчаного виробництва, якими годують худобу (СУМ, I, с. 225). Назва походить від болг. *б'рага*, п. *braha*, слц. *braga*. Можливо, лексема є давньоруським

запозиченням із тюркських мов (пор. чув. *peraga* – «слабке пиво, вижимка»; споріднене з тур. *буза* – «напій з проса, пиво») (ЕСУМ, I, с. 242). У сучасній українській літературній мові назва тлумачиться як «спиртний напій різної міцності, рід пива» (СУМ, I, с. 225).

Гарелка [г а 'р' е' л к а] – міцний алкогольний напій, що є сумішшю винного спирту і води у певній пропорції (СУМ, II, с. 130). Лексема походить від ст. *горилка*, б. *гарэлка*, п. *gorzalka*, ч. *koralka*, слц. *goralka* (ЕСУМ, I, с. 566). У сучасній українській літературній мові слово має відповідник – *горілка*. Назва пов'язана зі словом *горіти*, вважається утворенням за зразком п. *gorzalka*; можливо, основою для виникнення слова стало скорочення якогось словосполучення, уживаного на позначення горілки, типу *горіле вино* (пор. ст. *горьлое вино*) або **горіла вода* (пор. ч. *paleň voda* «горілка», звідки ч. *palenka*) (ЕСУМ, I, с. 567).

Іншими назвами горілки, які побутують у говірці с. Підруддя, є:

- *казьонка* [к а 'з' о'у н к а] – хмільний напій державного виробництва;
- *пальонка* [п а 'л' о'у н к а] – можливо, назва утворена від дієслова палити, оскільки першу порцію напою підпалюють, перевіряючи на міцність;
- *самогонка* [с а м о 'г о'у н к а] – назва, очевидно, мотивована способом приготування й утворена від словосполучення гнати самостійно;
- *коза* [к о 'з а] – рідина, що залишилася після виготовлення горілки;
- *первак* [п е р 'в а к] – перша порція горілки.

Віно [в' і 'н о] – напій з виноградного або з деяких інших ягідних та плодових соків, що перебродили, набувши певної алкогольної міцності й аромату (СУМ, I, с. 441). Назва походить з др. *вино*, п. *wino*, ч. слц. *víno*, полаб. *vaine*, псл. *víno* – раннє запозичення з латинської мови, можливо, через німецьке посередництво: н. *wein*, походить від лат. *vinum*, з іє. *uoin* – «вино», походить з якоїсь мови стародавніх культур середземноморських островів, Малої Азії та Кавказу II–III тис. до н.е. Також назва може бути пов'язана з іє. **uei* – «витися» за властивість виноградної лози

(ЕСУМ, I, с. 377). Лексема має відповідник у сучасній українській літературній мові *вино*.

Настойка [н а с 'т о ї к а] – горілка або спирт, настояний на ягодах, плодах, травах (СУМ, V, с. 202). Назва утворена від дієслова *настоювати*. Лексема *настойка* вживається з прикметниками, які відповідають назві інгредієнта, наприклад: *калинова* [к а 'л и н о в а], *малінова* [м а 'л' і н о в а], *вішньова* [в' і ш 'н' о в а]. Має літературний відповідник *настоянка*.

Наливка [н а 'л и ъ к а] – солодкий спиртний напій, настояний на ягодах та фруктах (СУМ, V, с. 118). Назва, можливо, мотивована тим, що до фруктів наливають спиртовий розчин. Номінація є нормативною для літературної мови.

Висновки до 3 розділу

Отже, проаналізувавши статистичні дані опитування та підсумовуючи усе вищевикладене, маємо всі підстави стверджувати, що серед діалектних номінацій продуктів харчування в говірці с. Підруддя є більш та менш поширені на інших територіях. Проте знаходимо й такі, що є питомими лише для обстеженої говірки, значення яких не відоме пересічному жителю іншої місцевості. Найменш розповсюдженими, згідно з опитуванням, є такі діалектизми, що походять від давніх слів або дістали свою назву від страв, схожих за способом приготування, але різних на вигляд. Такою інформацією, вочевидь, володіють лише місцеві жителі, які знають історію походження і семантику лексем.

Загалом можна зробити висновок, що рівень освіти та місце проживання головним чином відіграють роль в оперуванні мовними знаннями та оволодінні необхідною інформацією для проходження опитувань такого виду. Також варто зазначити, що різниця у сприйнятті діалектної лексики та вживанні діалектних номінацій продуктів харчування представниками різних вікових категорій однозначно існує.

Здійснивши етимологічний аналіз виявлених номінацій, можемо висновкувати, що майже всі лексеми на позначення продуктів харчування в говірці с. Підруддя мають чітко визначену етимологію, більшість із них праслов'янського походження і лише деякі походять з неслов'янських мов. Не зайвим буде вказати, що багато назв використовують як в українській літературній мові, так і в її діалектах. Деякі з назв є нормою літературної мови

Більшість аналізованих назв мотивовані словами, що вказували на спосіб приготування страви або напою, форму чи зовнішній вигляд, колір, на призначення або основний інгредієнт, з якого вони готувалися.

Основними способами номінації досліджуваних назв є їх утворення від іменних та дієслівних основ з додаванням суфіксів. Деякі назви утворено лексико-семантичним способом.

Протягом тривалого мовного розвитку відбувся перерозподіл значень в окремих лексико-семантичних групах унаслідок появи нових, запозичених назв, а також витіснення з ужитку застарілих.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз показав, що дослідження номінацій продуктів харчування становлять особливий інтерес для науковців, які протягом тривалого періоду намагалися вивчити цю групу лексики. Етнографічні та лінгвістичні праці мають велику цінність, оскільки в них зафіксовано особливості мотивації таких назв, які відбивають національно-культурну картину світу українського народу.

Розглянувши основні підходи до вивчення діалектних явищ, можна зробити висновок, що за останні роки зібрано, опрацьовано та систематизовано значну кількість фактичного матеріалу та здійснено аналіз різних аспектів діалектної лексики на кожному зі структурних рівнів мови.

Варто додати, що вчені опрацьовують і міжмовні взаємодії і відмінності лексики різних діалектних систем, що залишили свій історичний відбиток у розвитку української мови.

Аналізуючи основні мовні риси говірки села Підруддя, можна зробити висновок, що вона має досить багатий та різноманітний словниковий склад і відрізняється як з лексичного, так і з фонетичного боку від інших українських говірок. На основі власного аналізу маю всі підстави стверджувати, що своєрідні ознаки зумовлені взаємодією із сусідніми говірками не лише української, але й білоруської мови.

З'ясовуючи суть та функційну специфіку досліджуваних найменувань, можна зрозуміти, що причиною поповнення лексичного складу назвами продуктів харчування є різні процеси в українській мові.

Виявивши склад, структуру й семантику тематичної групи номінацій продуктів харчування у говірці с. Підруддя, варто зауважити, що їй властива чітка організація елементів.

Класифікування виявлених номенів за шістьма лексико-семантичними групами дало змогу дізнатися, що до кожної з них входять номінації, що передають функційну диференціацію продуктів харчування та їхню відмінність за різними ознаками. Як показало дослідження, в основу

мотивації назв покладено спосіб приготування, форма, колір, призначення, основний інгредієнт та час приготування. Важливо, що не всі лексичні одиниці прозорі щодо мотивації внаслідок того, що їхні твірні основи архаїзовано.

Дослідження дериваційної бази виокремлених лексем засвідчує, що характерні особливості обстеженої говірки зумовлені взаємозв'язком із суміжними говірками української та інших слов'янських мов.

З погляду на походження основна частина аналізованої лексики належить до найдавніших шарів української мови і має праслов'янську генезу, а деякі лексеми запозичені з інших слов'янських (російської, польської, словацької, чеської, словенської, болгарської) та неслов'янських (французької, італійської, німецької, турецької, азербайджанської, татарської) мов.

Дані здійсненого аналізу основних способів номінації продуктів харчування свідчать, що в окресленій говірці можна виокремити похідні від іменних та дієслівних основ за допомогою суфіксів чи префіксів, деякі назви утворено лексико-семантичним способом, певні значення слів в окремих групах перерозподілилися внаслідок появи нових назв.

Зафіксовані мною лексеми зазнають різних змін на всіх мовних рівнях. Серед відмінних від літературної мови ознак вдалося виявити фонетичні, акцентуаційні, граматичні, морфологічні, словотвірні та лексико-семантичні.

Здійснивши аналіз співвідношення номінацій продуктів харчування з іншими тематичними групами побутової лексики, можемо висновкувати, що найбільш близькими в цій взаємодії є такі: номінації кухонного начиння і посуду, знарядь, за допомогою яких готують їжу, процесів, пов'язаними з приготуванням та споживанням їжі, обрядів, тваринництва і птахівництва, рослин, людини і її рис.

Необхідно зауважити, що досліджувана тематична група лексики певним чином пов'язана і з номінаціями господарських приміщень, зокрема тих, що призначені для зберігання продуктів харчування.

Національну специфіку досліджуваної групи лексики відзначаємо в усіх виявлених словах, а деякі з них несуть інформацію лише про українську культуру.

Проаналізувавши статистичні дані здійсненого мною опитування серед носіїв окремих говірок української мови, маємо всі підстави стверджувати, що до діалектних номінацій продуктів харчування в говірці с. Підруддя належать назви, що функціонують і на інших територіях, проте наявні й такі, що є питомими лише для обстеженої говірки і значення їх не відоме пересічному жителю іншої місцевості.

Аналіз показує, що рівень освіти та місце проживання головним чином відіграють роль в оперуванні знаннями з лінгвістики. Також варто зазначити, що існує різниця у сприйнятті діалектної лексики та вживанні діалектних номінацій продуктів харчування представниками різних вікових категорій.

Здійснивши семантико-етимологічний аналіз виявлених номінацій, можемо висновкувати, що майже всі лексеми на позначення продуктів харчування в говірці с. Підруддя мають чітко визначену етимологію, більшість із них праслов'янського походження і лише деякі походять з неслов'янських мов. Не зайвим буде вказати, що багато назв використовують як в українській літературній мові, так і в її діалектах. Деякі з назв є нормою літературної мови.

Узагальнюючи результати дослідження, варто підкреслити, що діалектні номінації продуктів харчування у говірці с. Підруддя слугують джерелом інформації про духовну та матеріальну спадщину представників поліського діалекту. Крім того, багатство культури місцевого народу дає можливість виявити ще більше діалектних номінацій на обстеженій території. Звідси випливає, що збір, систематизація та опис діалектизмів обраної тематичної групи в окремих говірках української мови є актуальним завданням для подальших досліджень науковців, а зафіксовані матеріали будуть цінними для усіх, хто цікавиться історією матеріальної культури свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бігусяк, М. В. (1997). *Лексика традиційних сімейних обрядів у гуцульському говорі*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Івано-Франківськ.
2. *Атлас української мови: у 3 т.* (1984-2001). Київ: Наукова думка.
3. Куриленко, В. М. (2001). *До ареалогії та стратиграфії північних (поліських) говорів*. Глухів: РВВ ГДП.
4. Чубинський, П. П. & Гаркавий, С. К., Іванченко Ю. О. (Ред.). (1995). *Мудрість віків. Українське народознавство у творчій спадщині Павла Чубинського: у 2 кн.* Київ: Мистецтво.
5. Гримашевич, Г. І. (2019). Діалектні тексти середньополіських говірок як джерело збереження фонетичних особливостей. *Філологічний часопис*. (Вип. 1, с. 12-20).
6. Гриценко, П. Ю. (Ред.). (2015). *Діалекти в синхронії та діахронії: текст як джерело лінгвістичних студій*. Київ: КММ.
7. Яворський А. Ю. (2015). Середньополіська говірка у творах Олександра Кулеша: фонетичний рівень. *Молодий вчений*, 2(5), 137-140.
8. Вербич, Н. С. (2014). *Інтонація діалектного мовлення: проблеми та перспективи дослідження*. Матеріали міжнародної конференції «Діалекти в синхронії та діахронії: загальнослов'янський контекст», Київ, 31 березня – 2 квітня 2014 року. Київ: КММ.
9. Козирева, З. Г. (2014). Українська когнітосфера «їжа» як предмет лінгвістичного дослідження. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО КНЛУ. Серія «Філологія. Педагогіка. Психологія»*. (Вип. 29, с. 48–55).
10. Цегельник, А. О. (2013). Формування культури харчування: до історіографії проблеми. *Питання культурології*. (Вип. 29, с. 146-152). Київ.
11. Бондар, О. І. (2012). Українське діалектне словникарство початку ХХІ ст. *Вісник Одеського національного університету* (Т. 17, с. 5-17). Одеса: ОНУ.

12. Гороф'янюк, І. В. (2012). *Ботанічна лексика центральноподільських говірок: Матеріали до Лексичного атласу української мови*. Вінниця: ПП Балюк І. Б.
13. Тищенко, К. (2012). Всеслов'янськість мови українців: оглядовий нарис. *Український тиждень*, 39 (256), 22-64.
14. Загнітко, Н. Г. (2011). *Назви їжі, напоїв у східностепових говірках Донеччини*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Донецьк.
15. Сердега, Р. Л., Сагаровський А. А. (2011). *Українська діалектологія*. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
16. Статєєва В. (2011). Питання історії українського мовознавства ХІХ ст. у працях Й. О. Дзендзелівського. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. (Вип. 24, с. 13-27).
17. Бондаренко, Г. Б. (2010). Етнокультурні паралелі в пострадянському розвитку України та Білорусі. *Слов'янський світ: зб. наук. пр.* (Вип. 8, с. 194-204). Київ: МФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України.
18. Гороф'янюк, І. В., (2010). Із спостережень над подільсько-поліськими паралелями в дендролексиці. Мойсеєнко, В. (Ред.) *«Волинь-Житомирищина»: Історико-філологічний збірник з регіональних проблем* (2-ге видання). (с. 56-64). Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка.
19. Мойсієнко, А. К. (2010). *Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика*. Київ: Знання.
20. Монахова, Т. В. (2010). *Українська діалектологія*. Миколаїв: Видавництво ЧДУ ім. Петра Могили.
21. Прокопчук, Л. В. (2010). *Українська діалектологія*. Вінниця: Планер.
22. Грещук, В. В. (2009). *Студії з українського мовознавства: вибрані праці*. Івано-Франківськ: Місто НВ.
23. Яценко, С. А. (2009). *Назви продуктів харчування, страв і напоїв в українській мові ХІV – ХVІІ століть*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.

24. Дидик-Меуш, Г. М. (2008). *Українська медицина. Історія назв*. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
25. Єрмоленко, С. Я. (2008). Говіркове багатоголосся сучасної української прози. *Українознавство: науково-популярний, суспільно-політичний, культурно-мистецький журнал*, 1, 198-205.
26. Гримашевич, Г. І. (2008). Лексикографічна репрезентація назв одягу та взуття середньополіського діалекту. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства*. (Вип. 12, с. 122-124).
27. Матвіяс, І. Г. (2008). *Вплив говорів на українську літературну мову*. Матеріали Міжнародної наукової конференції «Діалектна мова: сучасний стан і динаміка в часі. До 100-річчя професора Ф. Т. Жилка» 5-7 березня 2008 р. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго.
28. Матвіяс, І. Г. (2008). Відображення особливостей говорів у мові української художньої літератури. *Мовознавство*, 6, 3-12.
29. Матвіяс, І. Г. (2008). Діалектна основа мови в творах Пантелеймона Куліша. *Українська мова*, 1, 95-99.
30. Пастух, Н. (2008). Дослідження українського фольклору в зонах етнокультурного пограниччя. *Studia Methodologica. Антропология літератури: комунікація, мова, тілесність*. (Вип. 25, с. 242-245). Тернопіль: Видавництво ТНПУ.
31. Хібеба, Н. В. (2008). Структура тематичної групи весільної лексики бойківських говірок. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць*. (Вип. 12, с. 200-202). Ужгород.
32. Хобзей, Н. В. (2008). Діалектна лексикографія сьогодні. *Українське мовознавство*. (Вип. 38, с. 254-256). Київ.
33. Яценко, С. А. (2008). Апелятиви на позначення продуктів харчування, страв та напоїв у ролі власних імен у козацькому реєстрі 1642 року. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. (Вип. 41, с. 218-221). Житомир.

34. Конобродська, В. Л. (2007). Поліський поховальний і поминальні обряди. *Етнолінгвістичні студії* (Т. 1). Житомир.
35. Муромцева, О. Г. (2007). Курило Олена Борисівна. *Українська мова: Енциклопедія*. Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
36. Глуховцева, К. Д. (2006). *Динаміка українських східнословобожанських говірок*. (Автореф. дис. д-ра філол. наук). Київ.
37. Миронюк, О. М. (2006). *Історія українського мовного етикету: Звертання*. Київ: Логос.
38. Хобзей, Н. В. (2006). Сучасне українське діалектне словництво. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*. (Вип. 15, с. 819-826). Львів.
39. Яценко, С. А. (2006). Традиційна народна їжа як предмет етнографічного дослідження. (Вип. 28, с. 233-236). Житомир.
40. Склярєнко, В. Г. (Ред.). (2005). *Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України. 1930–2005. Матеріали до історії*. Київ: Довіра.
41. Матвіяс, І. Г. (2005). Діалектна лексика в академічному словнику української мови. *Українська мова*, 4, 63-69.
42. Куриленко, В. М., & Гриценко П. Ю. (Ред.). (2004). *Атлас лексики тваринництва у поліських діалектах*. Глухів: РВВ ГДПУ.
43. Гриценко, П. Ю. (2004). Діалектизм. Русанівський В. М. (Ред.) *Українська мова: енциклопедія* (2-ге вид., випр. і допов.). (с. 146-147). Київ: Видавництво «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана.
44. Дуброва, Г. І. (2003). Діалектна лексика сучасної української мови в історичному аспекті: теоретичний ракурс. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. (Вип. 7, с. 107-115).
45. Гримашевич, Г. І. (2003). *Номінація одягу та взуття в середньополіському діалекті*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.

46. Матвіяс, І. Г. (2003). Діалектна основа української мови в першій половині XIX ст. *Українська мова*, 2, 13-16.
47. Дика, Л. В. (2003). *Суфіксальний словотвір іменника в говірках полісько-середньонаддніпрянського порубіжжя*. (Дис. канд. філол. наук). Київ.
48. Ющук, І. П. (2003). *Українська мова*. Київ: Либідь.
49. Михайленко, В. М. (2002). *Динаміка середньонаддніпрянсько-поліського діалектного суміжжя у світлі ізофон*. (Дис. канд. філол. наук). НАН України, Інститут української мови, Київ.
50. Ганудель, З. Г. (2001). *Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини*. (Т. 3). Пряшів.
51. Матвіяс, І. Г. (2001). Проблема визначення українських наріч. *Мовознавство*, 2, 13-17.
52. Півторак, Г. П. (2001). *Походження українців, росіян, білорусів та їхніх мов: міфи і правда про трьох братів слов'янських зі «спільної колиски»*. Київ: Академія.
53. Гоца, Е. Д. (2000). Назви рідких страв в українських говорах Карпат. *Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Зб. наук. праць*. (Вип. 3, с. 107-115). Ужгород.
54. Дзендзелівський, Й. О. (2000). Іван Огієнко – діалектолог і організатор діалектологічних досліджень. *Записки Наукового товариства імені Шевченка. Праці Філологічної секції*. (Т. ССXXXIX, с. 257-269). Львів.
55. Музика, О. І. (2000). Північноукраїнське наріччя в ареальній системі української мови. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. (Вип. 1, с. 79-86).
56. Русанівський, В. М., Тараненко, О. О., Заблюк, М. П. (2000). *Українська мова. Енциклопедія*. – Київ: Українська енциклопедія.
57. Крижко, О. А. (1997). *Розвиток семантики побутової лексики українських літописців кінця XVII – поч. XVIII ст. (Назви їжі, напоїв, продуктів харчування)*. (Дис. канд. філол. наук). Бердянськ.

58. Артюх, Л. Ф. (1995). З історії народної кухні. Великий піст. Молочні страви. *Неопалима купина.*, 1-2, 3-5.
59. Артюх Л. Ф. (1995). З історії народної кухні. Картопля. Борщ. *Неопалима купина*, 5-6, 114-128.
60. Вовк, Хв. (1995). *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво.
61. Артюх Л. Ф. (1994). Повсякденна й святкова їжа та напої. *Українська минушина: ілюстрований етнографічний довідник*. Київ.
62. Мойсієнко, В. М. (1994). *Номінація в поліській народній медицині та лікувальній магії*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
63. Артюх Л. Ф. (1993). З історії народної кухні. Мандрики. Шулики. Сластьони. Пундики. *Неопалима купина*, 2, 23-27.
64. Пономарьов, А. П. (1993). *Українська минушина: ілюстрований етнографічний довідник*. Київ: Либідь.
65. Маркевич, Н. А., & Пономарьов А. П. (Ред.). (1991). Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян. *Українці: народні вірування, повір'я, демонологія* (2-ге видання). (с. 52-170). Київ: Либідь.
66. Полюга, Л. М. (1991). *Українська абстрактна лексика XIV – першої пол. XVII ст.* Київ: Наукова думка.
67. Гриценко, П. Ю. (1990). *Ареальне варіювання лексики*. Київ: Наукова думка.
68. Ганудель, З. Г. (1987). *Народні страви і напої: Лексика українських говорів Східної Словаччини*. Пряшів.
69. Дзендзелівський, Й. О. (1987). *Програма для збирання матеріалів до лексичного атласу української мови* (2-ге видання). Київ: Наукова думка.
70. Аркушин, Г. Л. (1986). *Охотничья лексика западнополесских говорів*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Ужгород.
71. Невойт, В. И. (1986). *Названия пищи и продуктов питания в древнерусском языке*. (Дис. канд. фил. наук). Київ.

72. Муромцева, О. Г. (1985). *Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – поч. XX ст.* Харків: Видавництво Харківського університету.
73. Никончук, М. В. (1985). *Сільськогосподарська лексика правобережного Полісся.* Київ.
74. Німчук, В. В. (1985). *Мовознавство на Україні в XIV – XVII ст.* Київ: Наукова думка.
75. Гриценко, П. Ю. (1984). *Моделювання системи діалектної лексики.* Київ: Наукова думка.
76. Козирєва, З. Г. (1984). Лексика на позначення продуктів харчування з зерна (на матеріалі давньоруських пам'яток). *Мовознавство*, 3, 65-71.
77. Німчук, В. В. (1981). Давньоруська побутова лексика. *Мовознавство*, 6, 30-40.
78. Бевзенко, С. П. (1980). *Українська діалектологія.* Київ: Вища школа.
79. Жовтобрюх, М. А. (1980). Відмінкові форми в «Розмові» XVI ст. *Мовознавство*, 5, 32-47.
80. Ганудель, З. Г. (1978). Лексика хліба Східної Словаччини. *Записки наук. товариства Культурн. союзу українців Чехословаччини.* (Вип. 6, с. 127). Пряшів.
81. Артюх Л. Ф. (1977). *Українська народна кулінарія: Іст.-етнограф. дослідження.* Київ: Наукова думка.
82. Білодід, І. К. (Ред.). (1973). *Сучасна українська літературна мова: Лексика і фразеологія.* Київ: Наукова думка.
83. Русанівський, В. М. (1971). Закономірності розвитку значення слова. *Українська мова та література в школі*, 4, 27-36.
84. Бурячок, А. А. (1961). *Назви спорідненості і свояцтва в українській мові.* Київ: Вид-во АН УРСР.
85. Воропай, О. І. (1958). *Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис: у 2-х т.* Мюнхен: Українське видавництво.

86. Булаховський, Л. А. (1946). З історичних коментарів до української мови. *Наукові записки КДУ* (Т. 5, вип. 7, с. 90-91). Київ.
87. Русанівський, В. М. (Ред.) (1938). Історія української мови: Лексика. Київ: Наукова думка.
88. Чириця, І. (2018, грудень 24). *Чому в українську мову повертається мода на діалекти?* Взято з <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/2606464-comu-v-ukrainsku-movu-povertaetsa-moda-na-dialekti.html>
89. Balazs, G. (2002). *How language reflects the world*. Budapest: Ister.
90. Del Gaudio, S. (2014). The Overview of Studies on Ukrainian-Belarusian Transitional Dialects. *Слов'янський світ*. (Вип. 13, с. 3-19).
91. Hendriks, K. (2003). *The treatment of culture-bound lexical items in bilingual dictionaries intended for multilingual environment*. (Thesis of Master of Philosophy in Lexicography). Stellenbosch.
92. Kowalski, P. (2000). *Chleb nasz powszedni*. Wrocław.
93. Leńska-Bąk, K. (2006). Obrzędowa funkcja miodu. *Literatura Ludowa*, 4-5, 31-48. Wrocław.
94. Łesiów, M. (2003). Historia wzajemnych kontaktów i wpływów języka polskiego i ukraińskiego. *Z badań nad polsko-ukraińskimi powiązaniem językowymi*. (S. 11-23). Lublin.
95. Levi-Strauss, C. (2013). The Culinary Triangle. *Food and Culture: a Reader* (3rd ed.). (P. 40-47). New York: Routledge.
96. Nomachi M. (2017). Another Look at the Rise and Fall of the West Polessian Literary Microlanguage (with a Glance toward Less Discussed Ukrainian Factors). *Ukrainian Studies and the Slavic World*. (P. 264-283). Belgrade: University of Belgrade.
97. Olszański, T. A. (2012). *The language issue in Ukraine: An attempt at a new perspective*. Warsaw.
98. Ritchie, W. C. (2004). Social and psychological factors in language mixing. *The handbook of bilingualism*. (P. 336- 352). New York: Blackwell.

99. Smatryčenka, S. (2005). Jak se mluví v Bělorusku: stručný rozbor jazykové situace. *Čeština doma a ve světě*, 13 (1-2), 53-61. Praha.

100. Valčáková, P. (2000). Sémantická motivace některých názvu peciva ve slovanských jazycích (od sloves gybati, krotiti, viti, vbrtěti, kladati, gozva). *Studia Etymologica Brunensia I.* (S. 261-265). Praha.

101. Večerka, R. (2009). *Charakteristiky současných slovanských jazyků v historickém kontextu*. Praha: Euroslavica.

СПИСОК ЛЕКСИКОГРАФІЧНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельничук, О. С. (Ред.). (1982-2012). *Етимологічний словник української мови: у 7 т.* Київ: Наукова думка.
2. Русанівський, В. М. (Ред.). (2010). *Словник української мови: у 20 т.* Київ: Наукова думка.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А ПРОГРАМА-ПИТАЛЬНИК ДЛЯ ЗБИРАННЯ ДІАЛЕКТНОГО МАТЕРІАЛУ (за Й. О. Дзендзелівським)

1. Як називається страва, приготовлена розмішуванням і розтиранням борошна на дрібні кульки та всипанням її у киплячу підсолену воду або в молоко?
2. Як називається невеликий відварний шматок тіста, начиненого сиром, кислою капустою, ягодами, буряками та ін.?
3. Як називається їжа з розбитих і підсмажених яєць?
4. Як називається підсмажений чи висмажений кусочок сала?
5. Як називається застиглий відвар із кусочками м'яса?
6. Як називається вівсяний чи ячмінний кисіль?
7. Як називається рідина, яка виділяється при згортанні молока?
8. Як називається густе молоко після пологів корови?
9. Горілка (загальна назва).
10. Як називається запечена страва?
11. Як називається солодка рідка страва з сушених фруктів, ягід, зварених у воді?
12. Яку назву має свіжовидоєне молоко?
13. Як називається печений виріб із тіста з начинкою?
14. Як називається тонкий млинець, у який загортають начинку, найчастіше з сиру?
15. Як називається рідка страва з посічених буряків, капусти з картоплею та різними приправами?
16. Як називається невеликий хліб із залишків тіста на дні та стінках діжи?
17. Як називається відрізаний ножем плоский кусок печеного хліба?
18. Як називається плоский, круглої форми виріб із прісного тіста?

19. Як називають їжу, яка готується на сніданок?
20. Як називається юшка, в яку додають кислі огірки та розсіл з них?
21. Як називається страва з різаних або рваних шматочків прісного тіста, зварених на воді або на молоці?
22. Як називається продукт, одержаний підігріванням кислого молока і відокремленням сироватки?
23. Значення суп (загальна назва).
24. Як називається коров'яче молоко, сквашене за допомогою молочнокислих бактерій, присутніх в молоці?
25. Як називається трав'яниста багаторічна рослина, яка дає їстівні рожево-червоні кисло-солодкі соковиті ягоди?
26. Як називається кондитерський виріб, переважно ромбічної чи круглої форми?
27. Як називаються їстівні припаси, їжа?
28. Як називають прямостоячу кущову рослину з родини агрусових?
29. Як називають ягоду, плоди якої – складні соковиті кістянки червоного, жовтого, рожевого, пурпурового або чорного кольору?
30. Як називається рослина, плід якої – темно-червона або чорна складна кістянка?
31. Як називають напій з житнього борошна і хмелю?
32. Як називається алкогольний напій, який одержують внаслідок бродіння виноградного соку?
33. Печенина (значення).
34. Назва, що позначає їжу або страви, які давали в подарунок.
35. Як називається висушений шматок хліба, булки?
36. Як називають рідкий м'ясний бульйон, у який додаються крупи, картопля та заправка з підсмаженої моркви, цибулі, петрушки?
37. Як називається рідкий напій із чорної смородини?
38. Як називається білий хлібець особливої форми, що використовується в православному служінні?

39. Як називається південна вічнозелена рослина, із висушеного й спеціально обробленого листа якої приготують ароматний напій?
40. Як називають солодке печиво у вигляді товстого коржика, приготовлене на меду, патоці або цукровому сиропі, з доданням прянощів?
41. Як називається напій, у який додається крохмаль?
42. Як називається рідина, яка міститься в рослинах та деревах і збирається під час руху соків навесні?
43. Як називається млинець із начинкою з сиру?
44. Вариво (загальне значення).
45. Настойка (загальне значення).
46. Наливка (загальне значення).

ДОДАТОК Б

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК АНАЛІЗОВАНИХ НАЗВ

агрус [а г р у с]	готовка [г о 'т о ^у в к а],
аладі [а 'л а д' і]	гречана [г р е 'ч а н а]
амлет [а м 'л' е т]	грибна [г р и б 'н а]
бабка ['б а б к а]	грушови ['г р у ш о в и]
баклажан [б а к л а 'ж а н]	гурок [г у 'р о к]
балабонци [б а л а 'б о н ц и]	драгле [д р а г 'л' е ^і]
борщ ['б о р ш ч]	жовтляк [ж о в 'т л' а к]
брага [б 'р а г а]	жур ['ж у р]
брусніка [б р у с 'н' і к а]	запас [з а 'п а с]
булка ['б у л к а]	затірка [з а 'т' і р к а]
бурак [б у 'р а к]	зелени [з е 'л е н и]
бурда [б у р 'д а]	зернета ['з е р н е т а]
буханец [б у 'х а н е ц]	зеґле ['з'е ^і л': е]
буханка [б у 'х а н к а]	казьонка [к а 'з' о ^у н к а]
варево ['в а р е в о]	калина [к а 'л и н а]
вареникі [в а 'р е н и к' і]	калінова [к а 'л и н о в а]
вечера [в е 'ч е р а]	кампот [к а м 'п о т]
віно [в' і 'н о]	канфети [к а н 'ф' е т и]
вішня ['в' і ш н' а]	капусняк [к а п у с 'н' а к]
вішньова [в' і ш 'н' о в а]	картошка [к а р 'т о ш к а]
галушкі [г а 'л у ш к' і]	кияхи [к и ј а 'х и]
гарелка [г а 'р' е ^і л к а]	кісель [к' і 'с' е ^і л']
голуби [г о л у 'б и]	кісли [к' і с л и]
горки ['г о ^у р к и]	кісляк [к' і с 'л' а к]
горохова [г о 'р о х о в а]	клубніка [к л у б 'н' і к а]
гостинец [г о с 'т и н е ц]	клюква [к 'л' у к в а]
гостри ['г о с т р и]	коза [к о 'з а]
готов'є [г о 'т о ^у в ј е]	конхвет [к о н 'х в е т]

корж ['к оʸ р ж]	перец ['п е р е ц]
кормови [к о р м о 'в и]	печеніна [п е ч е 'н' і н а]
корнєшон [к о р н' е 'ш о н]	пілімені [п' і л' і 'м' е н' і]
котлет [к о т 'л е т]	пірог [п' і 'р оʸ г]
красни ['к р а с н и]	полуниця [п о л у 'н и ц а]
крижовнік [к р и 'ж о в н' і к]	помидора [п о м и 'д о р а]
кришене молоко	посербанка [п о с' е р 'б а н к а]
['к р и ш е н е м о л о 'к о]	потрава [п о 'т р а в а]
кукуруза [к у к у 'р у з а]	пошкробок [п о ш 'к р оʸ б о к]
лещина [л' е 'ш ч и н а]	праження [п р а 'ж е н' а]
липови ['л и п о в и]	пранікі [п 'р а н' і к' і]
лича [л и 'ч а]	припаси [п р и 'п а с и]
маліна [м а 'л' і н а]	продовольство
малінови [м а 'л' і н о в и]	[п р о д о 'в о л' с т в о]
мариновани [м а р и 'н о в а н и]	пророще сало
мелісови [м е 'л' і с о в и]	[п р о 'р о ш ч е 'с а л о]
молозиво [м о 'л о з и в о]	проскурка [п 'р о с к у р к а]
молоко [м о л о 'к о]	пудліва [п у д 'л' і в а]
наливка [н а 'л и ъ к а]	пурічки [п у 'р' і ч к и]
налисник [н а 'л и с н и к]	ревень ['р е в е н']
насєннє [н а 'с' е н': е]	рибна ['р и б н а]
настойка [н а с 'т о ї к а]	росолник [р о 'с оʸ л н и к]
обєданнє [о 'б' е' і д а н': е]	росольнік [р о 'с оʸ л' н' і к]
ожина [о 'ж и н а]	самогонка [с а м о 'г оʸ н к а]
окроп [оʸ к 'р оʸ п]	сахарни ['с а х а р н и]
олєй [о 'л' е' і j]	свежи ['с в' е' і ж и]
орех [о 'р е' н х]	селедец [с е 'л е д е ц]
пальонка [п а 'л' оʸ н к а]	сєльдєрей [с' е л' д' е 'р е й]
памедора [п а м е 'д о р а]	синєнькіє ['с и н е н' к' і j е]
первак [п е р 'в а к]	сир ['с и р]

сирники ['с и р н и к' і]
 сироводка [с и 'р о в о д к а]
 сиродой [с и р о 'д оу ї]
 сільодка [с' і 'л' о д к а]
 скіпка [с 'к' і п к а]
 смаженіна [с м а ж е 'н' і н а]
 смородіна [с м о 'р о д' і н а]
 сніданне [с 'н' е д а н' : е]
 соднікі ['с о д н' і к' і]
 сок ['с оу к]
 солодки [с о 'л о д к и]
 солонешник [с о л о 'н е ш н и к]
 солотке [с о 'л о т к е]
 сольони [с о 'л' о н и]
 сонешник [с о 'н е ш н и к]
 сос [с оу с]
 стари [с т а 'р и]
 страва ['с т р а в а]
 суп [с у п]
 Ссухар [с у 'х а р]
 тулька ['т у л' к а]
 тюхтелі [т' у х 'т' е л' і]
 узвар [у з 'в а р]
 уха [у 'х а]
 холодни [х о 'л о д н и]
 хрокоделька [х р о к о 'д е л' к а]
 чай ['ч а ї]
 червони [ч е р 'в о н и]
 шипучка [ш и 'п у ч к а]
 шквареніна [ш к в а р е 'н' і н а]

шкварка ['ш к в а р к а]
 щавльови [ш ч а ў 'л' оу в и]
 щипанка [ш 'ч и п а н к а]
 юшка ['й у ш к а]
 юшка з квасолею
 ['й у ш к а з к в а 'с о л е ј у]
 яблоко ['ј а б л о к о]
 яблочки ['ј а б л о ч н и]
 яйце [ј а^с ј 'ц е]

ДОДАТОК В

АНКЕТА ДЛЯ ВИЯВЛЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІАЛЕКТНОЇ ЛЕКСИКИ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Анкетування проводиться серед представників різних регіонів України. Респонденти анкетування належать до різних вікових категорій. До уваги брався вік, місце проживання та рівень освіти, щоб дізнатися, чи існує різниця у сприйнятті та вживанні діалектної лексики в осіб різних вікових категорій та рівня освіти, що живуть на окремих територіях однієї країни.

Мета: виявити та узагальнити громадську думку щодо функціонування в українському мовленні діалектної лексики; дослідити особливості вживання діалектизмів людьми різних вікових категорій на певній території.

Шановні учасники опитування!

Дайте, будь ласка, відповіді на запитання, наведені нижче. Анкета анонімна, а отримані дані будуть використані в узагальненому вигляді в наукових та практичних цілях.

1. Вкажіть Ваш вік _____

2. Позначте Ваш рівень освіти

- Середня освіта (школа)
- Професійно-технічна освіта
- Вища освіта першого рівня (бакалавр)
- Вища освіта другого рівня (магістр)
- Науковий рівень вищої освіти

3. Зазначте назву міста/села/снт/, в якому Ви проживаєте

4. Чи відоме Вам поняття «діалект»?

- Так
- Ні

5. Яке з визначень, на Вашу думку, найточніше виявляє сутність поняття «діалектизм»?

- Слово, яке вийшло з загального вжитку і має сучасний синонімічний відповідник.
- Найменша одиниця територіального поділу діалектичної мови.
- Слово, що вживається у певних місцевостях і не входить до системи літературної мови.

6. Як Ви ставитеся до вживання діалектної лексики у мовленні?

- Позитивно
- Нейтрально
- Негативно

7. Чи послуговуєтеся Ви діалектною лексикою у повсякденному спілкуванні?

- Так
- Іноді
- Ні

8. Чи знаєте Ви, до якого територіального діалекту належить Ваше рідне місто/село/селище? Якщо так, вкажіть його назву.

- Так _____
- Ні

9. Чи можете Ви пояснити значення наведених діалектних назв: балабонци, кияхи, обєданнє?

- Так, розумію значення усіх 3 слів
- Можу пояснити значення лише 1 чи 2 з них
- Не можу

10. Спробуйте дібрати літературний відповідник до кожного з вищенаведених діалектних слів.

11. За можливості встановіть, до якого територіального діалекту належать подані вище слова.

- Закарпатський
- Середньополіський
- Слобожанський

12. Чи вживають жителі Вашої місцевості попередньо зазначені найменування у власному мовленні?

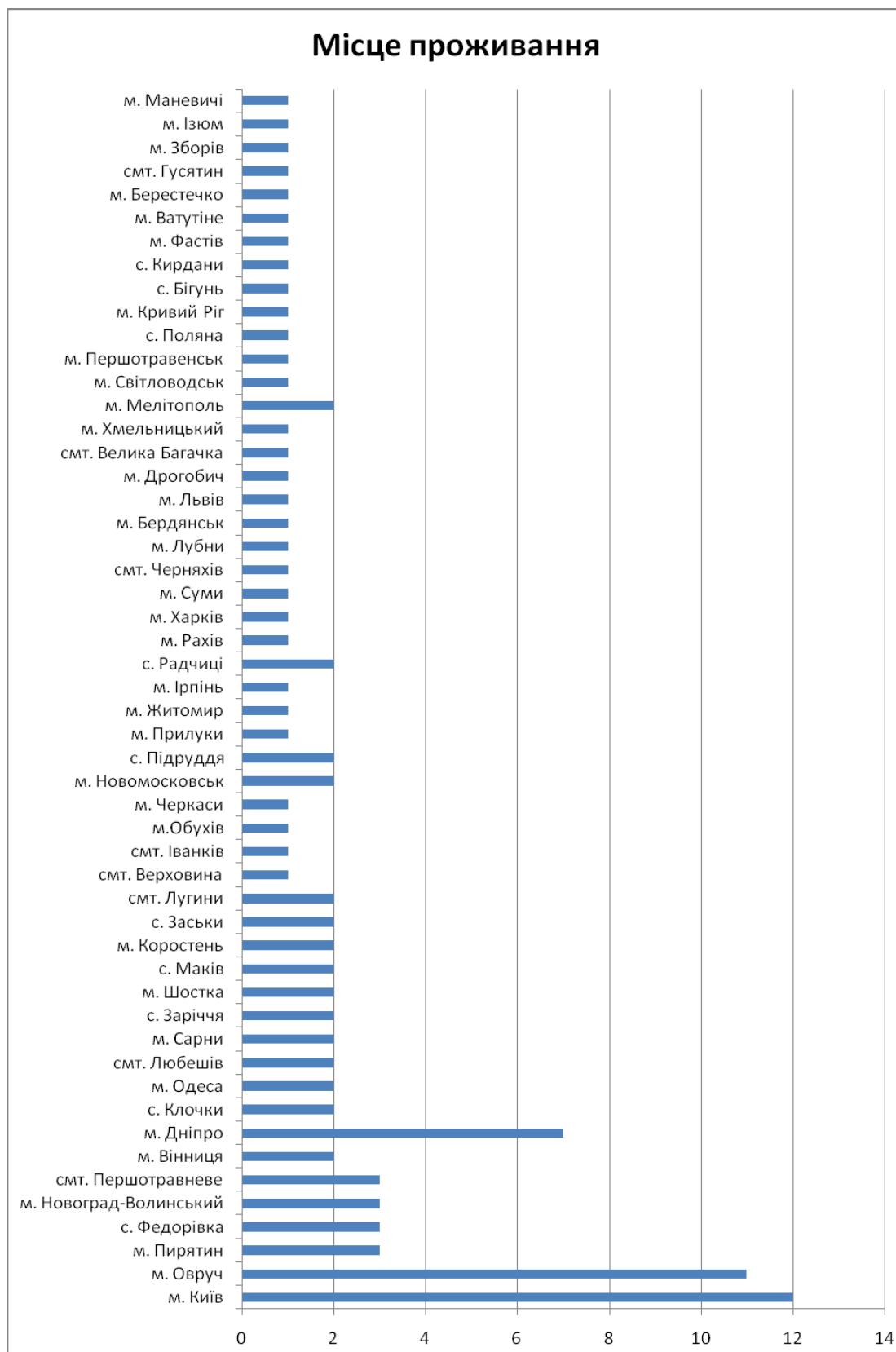
- Так
- Ні
- Не знаю

Дякую за відповіді!

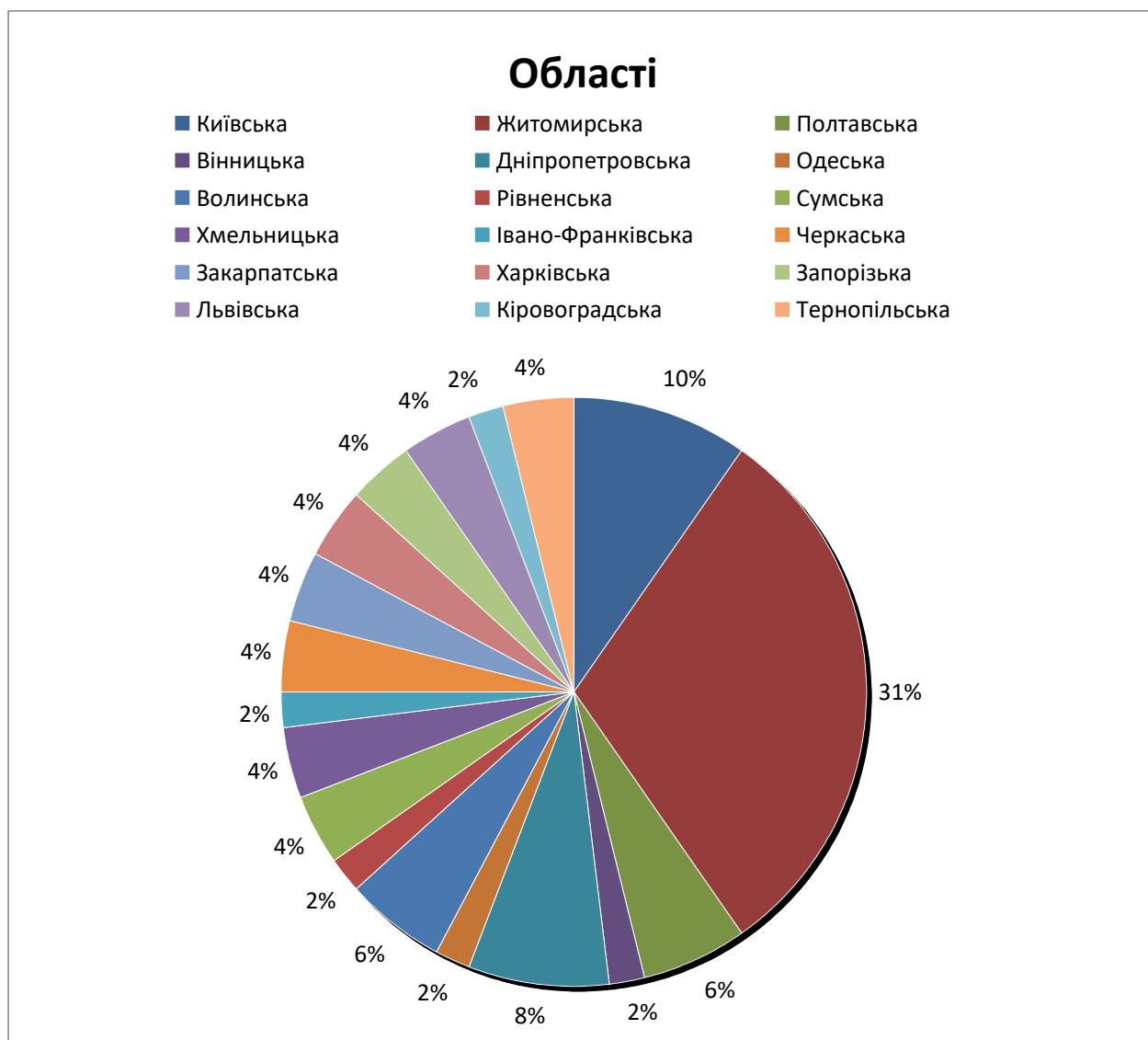
ДОДАТОК Г

ЗВЕДЕНІ СТАТИСТИЧНІ ДАНІ ЗА МАТЕРІАЛАМИ АНКЕТУВАННЯ

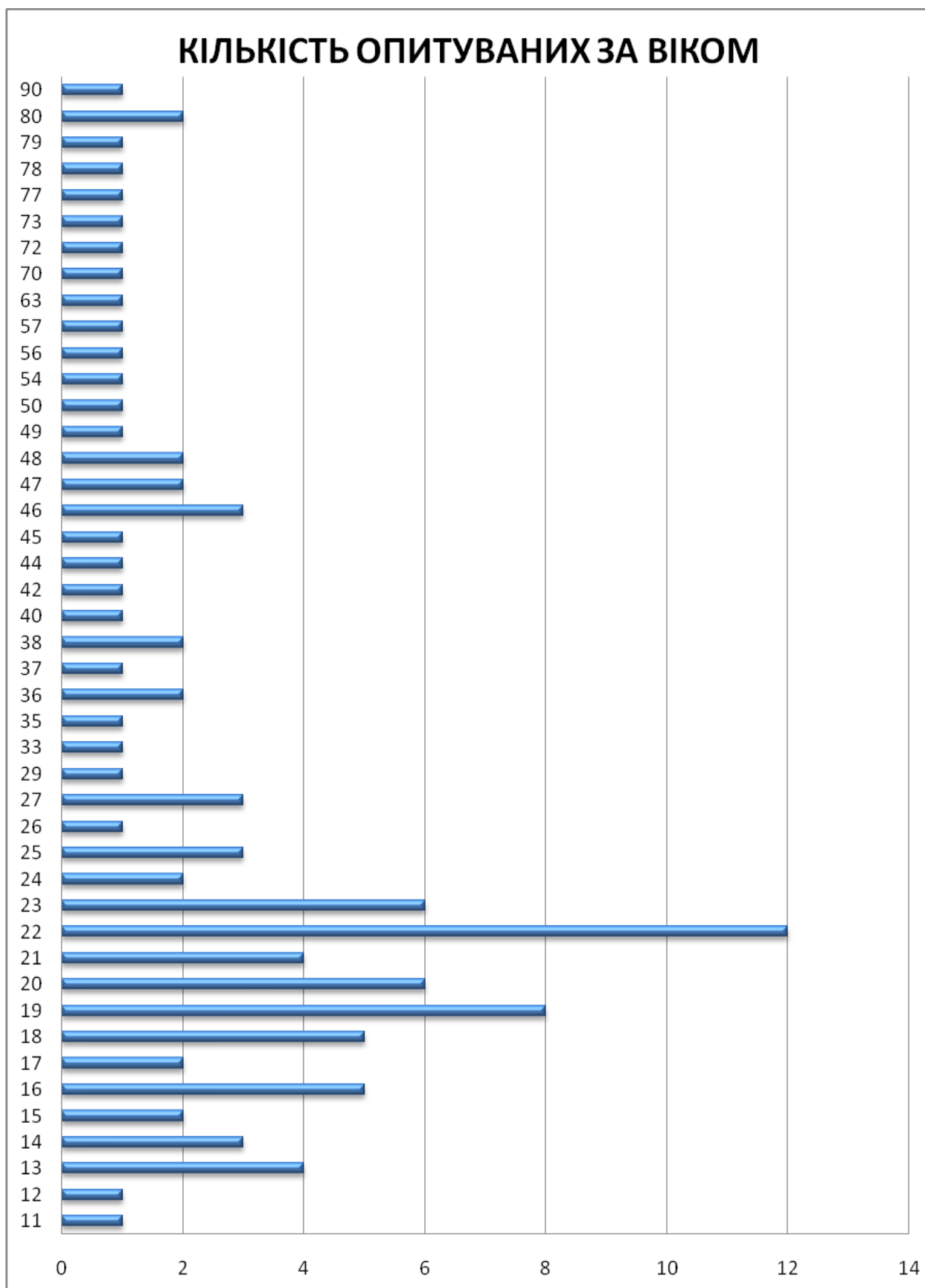
Діаграма 1



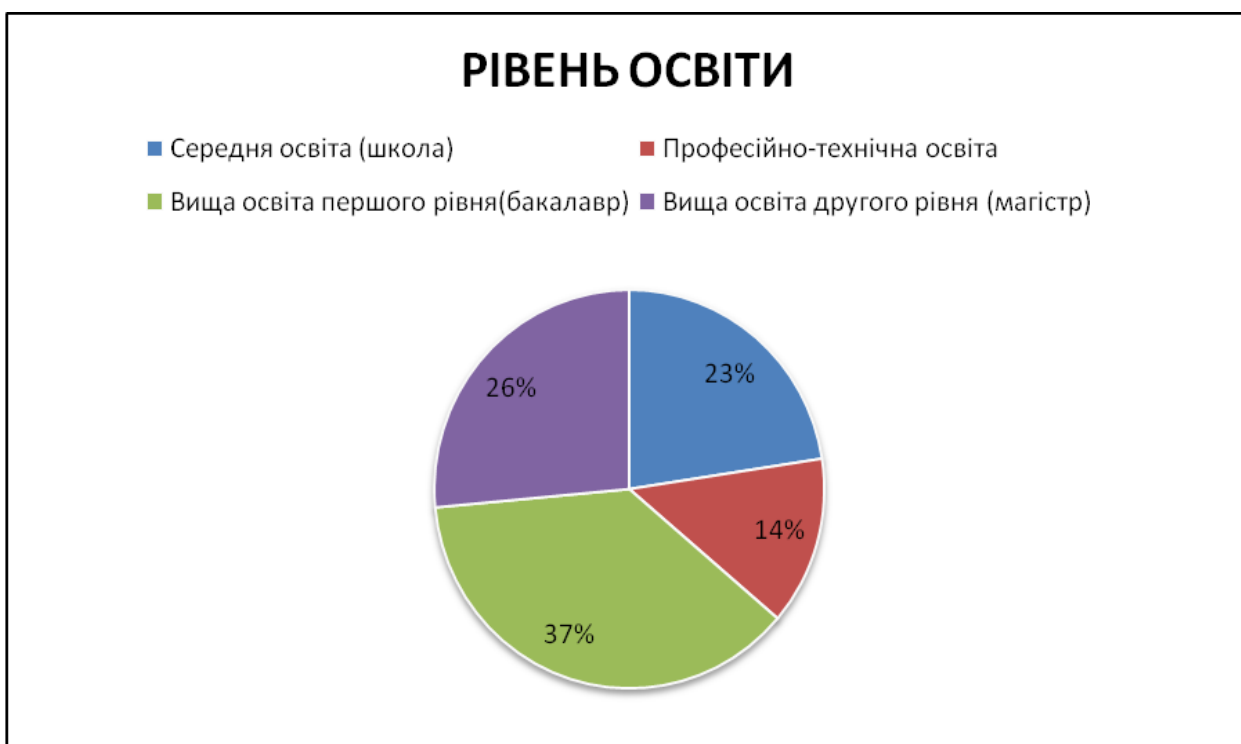
Діаграма 2



Діаграма 3

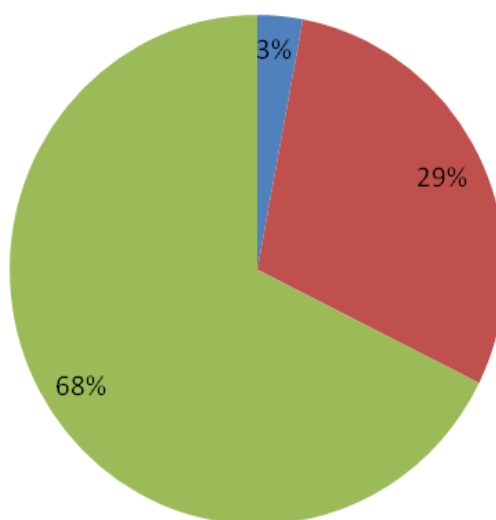


Діаграма 4



Яке з визначень, на Вашу думку, найточніше виявляє сутність поняття "діалектизм"?

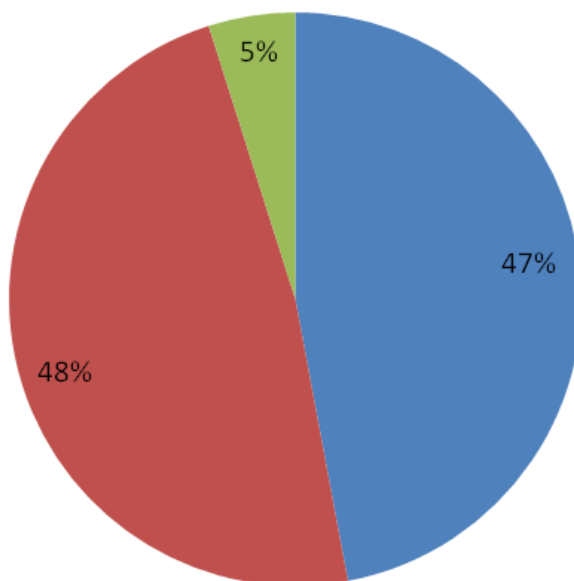
- Слово, яке вийшло з загального вжитку і має сучасний синонімічний відповідник.
- Найменша одиниця територіального поділу діалектичної мови.
- Слово, що вживається у певних місцевостях і не входить до системи літературної мови.



Діаграма 6

Як Ви ставитеся до вживання діалектної лексики у мовленні?

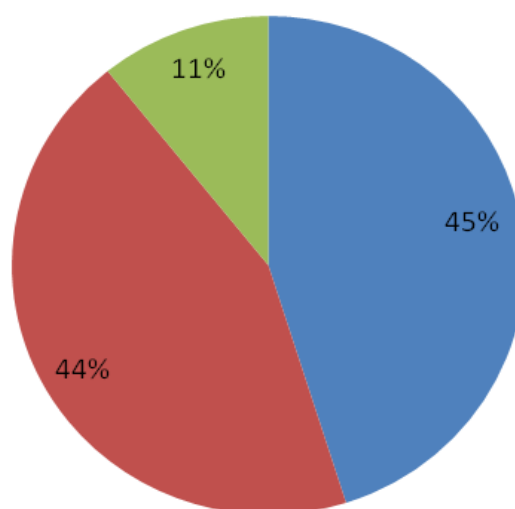
■ Позитивно ■ Нейтрально ■ Негативно



Діаграма 7

Чи послуговуєтеся Ви діалектною лексикою у повсякденному спілкуванні?

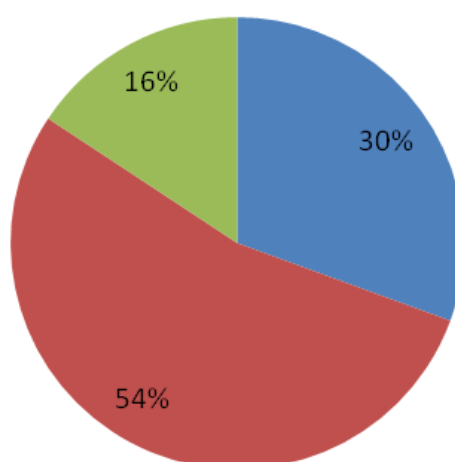
■ Так ■ Іноді ■ Ні



Діаграма 8

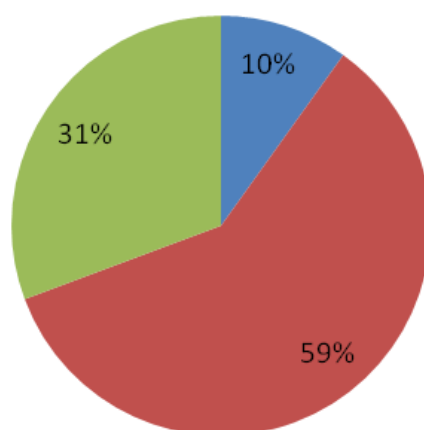
Чи знаєте Ви, до якого територіального діалекту належить Ваше рідне місто/село/селище? Якщо так, вкажіть його назву.

■ Так ■ Ні ■ Вказано



**Чи можете Ви пояснити значення
наведених діалектних назв:
балабонци, кияхи, обѣданне?**

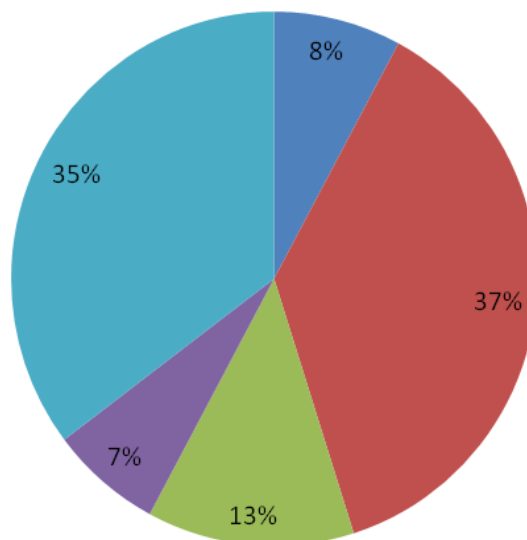
- Деруни, качани кукурудзи, обід
- Можу пояснити значення лише 1 чи 2 з них
- Не можу



Діаграма 10

Літературні відповідники до наведених назв

- Правильно дібрано усі 3 назви
- Правильно вказано 2 відповідники
- Правильно обрано 1 лексему
- Неправильно
- Відповідь відсутня



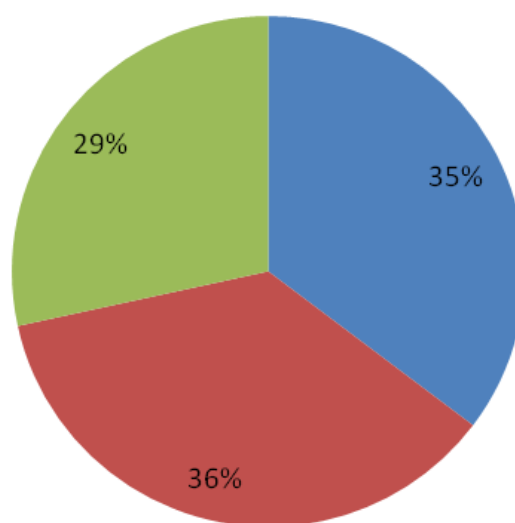
Діаграма 11



Діаграма 12

**Чи вживають жителі Вашої місцевості
попередньо зазначені найменування у
власному мовленні?**

■ Так ■ Ні ■ Не знаю



SUMMARY

Severenchuk K. Y. Structural semantic typology and functioning of food nominations in the Pidruddia subdialect, Ovruch district, Zhytomyr region.

Master diploma paper is dedicated to research of the food nominations in the subdialect of the village Pidruddia, Ovruch district, Zhytomyr region.

The study of the lexical structure of subdialects is of particular interest, since dialect vocabulary remains a valuable source of information not only about speech of dialect natives, but also about their non-linguistic environment. The dialect nominations of food in the subdialect of Pidruddia village serve as a source of information on the spiritual and material heritage of the representatives of the Polissya dialect.

The relevance of the research topic is due to the fact that dialect nominations of food in the subdialect of Pidruddia village have not been the subject of systematic scientific study yet.

The aim of the work is to investigate lexico-semantic processes in the thematic group of vocabulary for food designation in the subdialect of Pidruddia village, Ovruch district, Zhytomyr region in the context of the middle-polissya dialect.

The object of the research is vocabulary related to the world of plants and animals used for human nutrition as well as lexical units which designate objects of material culture, related to feeding.

The subject is semantic structure, motivation and etymology of food nominations found in the subdialect of Pidruddia village, Ovruch district, Zhytomyr region.

The paper consists of introduction, theoretical and practical parts, conclusions and appendices.

The research has shown that the subdialect of Pidruddia village has varied vocabulary and differs both lexically and phonetically from other Ukrainian dialects. Nominations in each lexico-semantic group convey the functional

differentiation of food and its differences on various features. Structural research of food nominations in the investigated area indicates that identified groups are a complex and multifaceted system.

The results of the research show that collecting, systematization and description of the selected thematic group in certain subdialects of the Ukrainian language is an urgent task for further investigations of scientists, and all the materials will be valuable for everyone interested in the history of material culture of their nation.

